МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

магістра

на тему **«РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МНЕМОТЕХНІКИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0163-з
спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
освітньої програми «Логопедія»
Г. О. Барановська

Керівник: кандидат педагогічних наук;
доцент кафедри соціальної педагогіки та
спеціальної освіти І. В. Кучерак

Рецензент
_____
_____

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 016 «Спеціальна освіта»
Освітньо-професійна програма «Логопедія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____»_____2024 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Барановській Ганні Олександрівні

1. Тема роботи: «Розвиток мовлення дітей молодшого дошкільного віку засобами мнемотехніки»
керівник роботи Кучерак І. В. канд. пед. н., доцент
затверджена наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи: 11.11.2024

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізувати науково-теоретичні підходи до проблеми розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку; дослідити вікові особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку; визначити критерії та показники розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку; визначити сутність та особливості мнемотехніки як методу та її застосування в педагогіці та логопедії; висвітлити сучасні методики і прийоми мнемотехніки, які можуть бути адаптовані для роботи з дітьми цього віку; проаналізувати труднощі та обмеження у використанні мнемотехнічних прийомів у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку

5. Перелік графічного матеріалу: -

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Кучерак І. В.		
Розділ 1	Кучерак І. В.		
Розділ 2	Кучерак І. В.		
Висновки	Кучерак І. В.		
Додатки	Кучерак І. В.		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-квітень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень-листопад	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад-грудень	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Барановська Г.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Кучерак І. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Апухтіна В. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 88 с., 58 джерел.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати ефективність використання засобів мнемотехніки у процесі розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку

Предмет: використання засобів мнемотехніки у процесі розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, що передбачає вивчення теоретичних основ мовленнєвого розвитку дітей, поняття «мнемотехніка», його особливостей і значення в освітньому процесі. Систематизація та узагальнення отриманих даних для виділення ключових тенденцій й закономірностей у використанні мнемотехнічних прийомів для стимуляції мовленнєвих навичок у дошкільників. Порівняльний аналіз для зіставлення різних підходів до застосування мнемотехніки в роботі з дітьми.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні наукових знань про використання засобів мнемотехніки у процесі розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

Практичне значення роботи полягає у розробці рекомендацій та практичних підходів для ефективного використання мнемотехнічних методів у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку, а також визначенні основних труднощів застосування мнемотехніки.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

МНЕМОТЕХНІКА, ДОШКІЛЬНИЙ ВІК, МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК, АСОЦІАТИВНЕ МИСЛЕННЯ, ПАМ’ЯТЬ, МНЕМОТАБЛИЦІ, ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ, РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ, ПЕДАГОГІЧНІ ПРИЙОМИ

SUMMARY

Baranovska G. Speech Development in Younger Preschool Children Through Mnemonic Techniques. Zaporizhzhia, 2024. 88 p.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (58 items, 4 of them in a foreign language). The qualification work volume is 94 pages long, 88 of them – main text.

The relevance of the research topic is driven by the importance of speech development for shaping a child's cognitive, social, and emotional abilities. Early preschool age is a sensitive period for speech development, as it is during this time that the foundations of communicative skills are established, vocabulary expands, and grammatical structures of speech are formed. The application of mnemonic techniques not only stimulates speech but also develops memory, attention, and thinking—critical components of the harmonious development of preschoolers.

Purpose of the Research: to theoretically substantiate the effectiveness of using mnemonic techniques in the process of speech development in younger preschool-aged children.

Object of the Research: the process of speech development in younger preschool-aged children.

Subject of the Research: the use of mnemonic techniques in the process of speech development in younger preschool-aged children.

Research Objectives are:

- To analyze scientific and theoretical approaches to the problem of speech development in younger preschool-aged children.
- To study the age-specific features of speech development in younger preschool-aged children.
- To determine the criteria and indicators of speech development in younger preschool-aged children.
- To define the essence and characteristics of mnemonic techniques as a method

and their application in pedagogy and speech therapy.

- To highlight modern methodologies and techniques of mnemonic techniques adaptable for work with children of this age.
- To analyze the challenges and limitations of using mnemonic techniques in work with younger preschool-aged children.

Part 1 “Theoretical Foundations of Speech Development in Younger Preschool-Aged Children”: the chapter presents the results of analyzing scientific and theoretical approaches to the problem of speech development in younger preschool-aged children, highlights age-specific features of their speech development, and identifies criteria and indicators for assessing their speech development.

Part 2 “The Use of Mnemonic Techniques in Speech Development of Younger Preschool-Aged Children”: the chapter defines the essence and characteristics of mnemonic techniques as a method for developing speech, describes modern methods and techniques of mnemonic techniques for working with younger preschool-aged children, and analyzes the challenges and limitations of using mnemonic techniques in this work.

Keywords: mnemonic techniques, preschool age, speech development, associative thinking, memory, mnemonic tables, play-based technologies, developmental environment, pedagogical techniques.

ЗМІСТ

Вступ…… 8
Розділ 1. Теоретичні основи розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку …….…… 12
1.1. Науково-теоретичні підходи до проблеми розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку …… 12
1.2. Вікові особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку ……..….. 27
1.3. Критерії та показники розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку ……...……. 37
Розділ 2. Використання засобів мнемотехніки для розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку …….…… 45
2.1. Сутність та особливості мнемотехніки як методу розвитку мовлення .. 45
2.2. Сучасні методики і прийоми мнемотехніки для роботи з дітьми молодшого дошкільного віку …….. 61
2.3. Аналіз труднощів та обмежень у використанні мнемотехнічних прийомів у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку …… 77
Висновки……. 85
Список використаних джерел …….. 89

ВСТУП

Мовленнєва діяльність є ключовим елементом формування особистості дошкільника, оскільки охоплює здатність використовувати мовлення у різних видах діяльності та конкретних життєвих ситуаціях, застосовуючи як вербальні, так і невербальні засоби спілкування. Розвиток мовлення відіграє важливу роль у соціалізації дитини, її підготовці до шкільного навчання та подальшого засвоєння знань. Мовлення також є однією з ключових психічних функцій людини, яка забезпечує формування та розвиток соціальних взаємодій, притаманних лише людському суспільству. Завдяки мовленнєвому спілкуванню дитина отримує можливість глибше пізнавати навколишній світ, уточнювати уявлення про нього та вдосконалювати способи його відображення. Оволодіння мовленням допомагає дитині усвідомлювати свої дії, планувати та регулювати поведінку. Крім того, мовленнєва діяльність створює важливі умови для розвитку різних видів активності дитини та її інтеграції у суспільне життя.

Мовленнєві порушення, залежно від їхнього характеру, значною мірою впливають на діяльність і поведінку дошкільника, а також негативно позначаються на формуванні та перебігу психічних процесів. Вони ускладнюють взаємодію з дорослими та однолітками, перешкоджають розвитку когнітивних процесів і емоційно-вольової сфери особистості. Часто мовленнєві порушення стають причиною вторинних відхилень, які загалом формують картину аномального розвитку дитини. У дошкільників із мовленнєвими труднощами нерідко спостерігаються порушення комунікативних навичок у тій чи іншій формі.

Отже, актуальність теми дослідження зумовлена важливістю мовленнєвого розвитку для формування когнітивних, соціальних та емоційних здібностей дитини. Молодший дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку мовлення, оскільки саме в цей час закладаються основи комунікативних навичок, збагачується словниковий запас і формуються

граматичні структури мовлення. Невчасний розвиток цих навичок може спричинити труднощі в навчанні, адаптації у соціальному середовищі та розвитку пізнавальних процесів у майбутньому. З огляду на це, виникає необхідність використання інноваційних методів, які забезпечують ефективне стимулювання мовлення, серед яких мнемотехніка займає вагоме місце завдяки своїй простоті та ігровій формі, що відповідає віковим особливостям дітей.

У сучасних умовах розвитку суспільства актуальність цієї теми також підкріплюється зростаючою кількістю дітей із мовленнєвими порушеннями, зумовленими обмеженим живим спілкуванням, використанням цифрових пристроїв та недостатньою увагою до розвитку мовлення у родинному середовищі. Мнемотехніка, як метод, який базується на використанні асоціацій, візуалізацій і систематизації інформації, має значний потенціал для покращення якості мовленнєвої роботи з дітьми. Її застосування дозволяє не лише стимулювати мовлення, а й розвивати пам’ять, увагу та мислення, що є надзвичайно важливими складовими гармонійного розвитку дошкільників. Таким чином, дослідження можливостей мнемотехніки у розвитку мовлення є актуальним і відповідає сучасним запитам педагогічної та логопедичної практики.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) наголошується на важливості напряму «Мовлення дитини», який визначає мовленнєву компетентність як одну з ключових складових життєвої підготовки дошкільників. Ця компетентність охоплює здатність дитини виражати свої думки, почуття та враження в різних формах мовленнєвої діяльності, використовуючи як вербальні, так і невербальні засоби спілкування. Вона включає такі компоненти, як фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний і монологічний аспекти, які тісно пов’язані між собою та взаємодіють у процесі формування мовленнєвих навичок.

Мовленнєва компетентність – це здатність дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів. Мовленнєва

компетентність об’єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність і взаємозумовленість [1].

Проблеми формування та розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників з нормальним онтогенезом висвітлено в працях Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Луцан, А. Богуш та інших. Різні аспекти логопедичної роботи, спрямованої на корекцію мовленнєвих порушень і формування комунікативних навичок у дітей, розкрито у дослідженнях Л. Волкової, Л. Гончарук, Л. Зайцевої, І. Богданової, І. Мамайчук, І. Мартиненко, С. Коноплястої, О. Орлової, А. Обухівської, М. Чайки, Т. Сак, М. Свідерської, В. Селіверстова, Ю. Рібцун та інших.

Дослідження феномену мнемічної діяльності як складного системного психічного процесу, що забезпечує активне, свідоме та цілеспрямоване запам’ятовування, збереження і відтворення інформації через використання спеціальних операцій, представлені у працях А. Жовнірука, В. Зінченка, Б. Мещерякова, В. Шапара та інших. Особливості формування та розвитку мнемічної діяльності висвітлено в дослідженнях Л. Бондаренко, Дж. Брунера, М. Дмитрієвої, Н. Доброштан, А. Жовнірука, О. Куліш, І. Прокопенко, У. Шайі та інших. Можливості використання мнемотехнічних прийомів у навчальній діяльності дітей різних вікових груп, детально розглянуто у роботах таких науковців, як: О. Білаш, В. Венда, А. Дюсембіна, В. Ковальська, Н. Рибалка, П. Сандерсон, Г. Чепурний. Втім, проблема розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку засобами мнемотехніки вивчена недостатньо. Тому, темою нашого дослідження обрано «Розвиток мовлення дітей молодшого дошкільного віку засобами мнемотехніки».

Об'єкт дослідження – процес розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку

Предмет – використання засобів мнемотехніки у процесі розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати ефективність використання

засобів мнемотехніки у процесі розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку

Завдання:

- проаналізувати науково-теоретичні підходи до проблеми розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку;
- дослідити вікові особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку;
- визначити критерії та показники розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку;
- визначити сутність та особливості мнемотехніки;
- висвітлити сучасні методики і прийоми мнемотехніки, які можуть бути адаптовані для роботи з дітьми цього віку;
- проаналізувати труднощі та обмеження у використанні мнемотехнічних прийомів у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, що передбачає вивчення теоретичних основ мовленнєвого розвитку дітей, поняття «мнемотехніка», його особливостей і значення в освітньому процесі. Систематизація та узагальнення отриманих даних для виділення ключових тенденцій й закономірностей у використанні мнемотехнічних прийомів для стимуляції мовленнєвих навичок у дошкільників. Порівняльний аналіз для зіставлення різних підходів до застосування мнемотехніки в роботі з дітьми, визначення їх ефективності та специфіки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Науково-теоретичні підходи до проблеми розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку

Складно переоцінити важливість раннього мовленнєвого розвитку для гармонійного становлення особистості дитини. У молодшому дошкільному віці відбувається інтенсивне формування мовленнєвих навичок, які є базовими для подальшого пізнавального, соціального та емоційного розвитку. Наукове обґрунтування та аналіз існуючих підходів до розвитку мовлення дозволять визначити найефективніші методи та стратегії педагогічного впливу.

Сучасні виклики, такі як обмежене живе спілкування, вплив цифрових технологій та збільшення кількості дітей із мовленнєвими порушеннями, підкреслюють необхідність перегляду традиційних методик та активного впровадження інноваційних технологій. Аналіз науково-теоретичних підходів забезпечує розуміння механізмів мовленнєвого розвитку та сприяє розробці нових методологій для вдосконалення практики педагогів і логопедів. Таким чином, висвітлення науково-теоретичних підходів до цієї проблеми є необхідним для забезпечення якісної підтримки мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку та їх успішної підготовки до подальшого навчання і соціальної взаємодії.

Мовлення дитини формується під впливом спілкування з дорослими та залежить від активного мовленнєвого досвіду, природного мовного середовища, а також від навчання та виховання, яке починається з перших днів життя. Проте все частіше як батьки, так і фахівці стикаються з різними ступенями загального недорозвинення мовлення (ЗНМ). При цьому стані можуть бути порушені один або кілька етапів формування мовлення. Учені пропонують різні підходи до

визначення етапів розвитку мовлення, використовуючи різні назви та вказуючи на різні вікові межі. Наприклад, Т. Дуткевич виділяє чотири етапи мовленнєвого розвитку дітей [7].

Перший етап – підготовчий (від народження до одного року).

У цей період особливу увагу слід приділяти умовам, які сприяють формуванню мовлення дитини. Важливими чинниками є правильна вимова дорослих, використання коректних граматичних форм і синтаксичних конструкцій, які створюють мовленнєву базу для розвитку дитини.

Другий етап – переддошкільний (від одного до трьох років).

На цьому етапі формується активне мовлення дитини. Активний словник значно збагачується, проте розуміння мовлення дорослих випереджає мовленнєві можливості дитини. Цей період характеризується появою перших усвідомлених мовленнєвих спроб.

Третій етап – дошкільний (від трьох до семи років).

Продовжується активний розвиток словникового запасу, поступово формується контекстне мовлення, що передбачає здатність дитини висловлювати узагальнені та абстрактні думки без опори на конкретні об’єкти. До семи років завершується формування звуковимови, і дитина починає вільно та усвідомлено спілкуватися.

Четвертий етап – шкільний (від семи до сімнадцяти років).

На цьому етапі основна увага приділяється розвитку письмового мовлення, яке стає провідною формою мовленнєвої діяльності [7].

Мовлення дитини розвивається протягом усього дошкільного віку та стає основним інструментом для комунікативної діяльності. У зв’язку з цим важливо дослідити форми взаємодії дошкільника з однолітками та дорослими. Комунікативна діяльність, яка виникає на початку третього року життя, поступово змінюється й ускладнюється. Наукові дослідження підтверджують, що протягом перших семи років життя відбуваються якісні зміни у комунікативних контактах дітей з дорослими та однолітками. Ці якісні зміни описуються як форми спілкування, під якими розуміють трансформацію

змістовної сторони комунікативної діяльності, зумовлену розвитком життєдіяльності дитини [6].

У дошкільному віці світ дитини тісно пов'язаний із взаємодією з іншими дітьми. З віком контакти з однолітками стають дедалі важливішими: якщо наприкінці раннього віку потреба у спілкуванні з однолітками лише зароджується, то у дошкільному віці вона виходить на перший план. Діти у віці чотирьох-п'яти років починають віддавати перевагу товариству однолітків. Спілкування між дошкільниками має свої особливості, такі як різноманітність комунікативних дій, емоційна насиченість контактів, прояв таких форм поведінки, як удавання, образа, кокетування. Контакти між дітьми нерегламентовані, часто нестандартні, а ініціативні дії у спілкуванні домінують над реактивними.

Як зазначає Ю. Рібцун, у дошкільному віці спілкування між дітьми зазнає суттєвих змін, що стосуються потреб, мотивів і засобів взаємодії. У період від двох до семи років спостерігаються два ключові переходи: перший відбувається приблизно у віці чотирьох років, а другий — близько шести. Перший перехід характеризується зростанням значущості однолітків у житті дитини, тоді як другий пов'язаний із виникненням вибіркових симпатій, дружніх стосунків і стійких міжособистісних зв'язків. Ці зміни формують часові межі трьох етапів розвитку спілкування дітей, які визначаються як форми взаємодії дошкільників з однолітками [4].

На думку М. Шеремет [8] та інших відомих дослідників, у дошкільному віці спілкування дітей з однолітками проходить три якісно різні етапи, які називають формами спілкування: емоційно-практична, ситуативно-ділова та позаситуативно-ділова. Перша форма – емоційно-практичне спілкування – характерна для віку від двох до чотирьох років. Потреба у взаємодії з однолітками виникає ще в ранньому віці та формується протягом життя дитини. Важливу роль у цій формі спілкування відіграє наслідування, яке дозволяє дитині відчути схожість і рівність з іншими дітьми, переживаючи спільність. У цей період однолітки для дитини є своєрідним «дзеркалом», через яке вона

сприймає ставлення до себе, не звертаючи уваги на дії, бажання чи емоції інших. Така форма взаємодії стимулює ініціативність, оскільки контакти між дітьми відбуваються у невимушеній, рівноправній атмосфері.

Науковці І. Маруненко, Л. Горяна, Є. Неведомська [9] описують другу форму – ситуативно-ділове спілкування з однолітками, яке характерно для віку від чотирьох до п’яти років. У цьому періоді центральне місце займає рольова гра, яка розкриває спілкування дітей на двох рівнях: рольові взаємини в межах гри та реальні стосунки, які існують поза її сюжетом. Після чотирьох років однолітки набувають особливого значення у житті дитини, а основним видом їхньої взаємодії стає ділове спілкування. У цей період формується не лише потреба у співпраці, а й прагнення до визнання серед одноліток, що породжує елементи суперництва та змагання. Дошкільник у цьому віці переважно бачить в однолітках своє відображення – сприймає ставлення до себе, спочатку помічаючи лише позитивне, а пізніше – ідеалізовані риси іншої дитини. Ситуативно-ділова форма спілкування відіграє важливу роль у комунікативному розвитку, сприяючи формуванню самосвідомості, особистісних якостей, а також допитливості, активності й сміливості [9].

Третя форма – позаситуаційно-ділове спілкування з однолітками формується наприкінці дошкільного віку, приблизно у шість-сім років. У цьому періоді головним мотивом взаємодії стає бажання співпраці, яке реалізується у спільній діяльності. Ігри з сюжетом і ролями поступово поступаються місцем іграм за правилами. У процесі спілкування дітей зберігаються елементи конкуренції та змагання. Позаситуативність у спілкуванні розвивається у двох напрямах: зростання кількості мовленнєвих контактів, які не залежать від конкретної ситуації, та формування стабільного образу однолітка, який не зумовлюється певними обставинами чи взаємодіями.

До шести років у дітей розвивається здатність співпереживати одноліткам, допомагати їм і ділитися. У старшому дошкільному віці починає формуватися особистісне ставлення до іншої дитини, коли однолiток сприймається не лише як партнер по грі чи об’єкт порівняння, а як цілісна особистість. Водночас таке

ставлення не є універсальним і розвивається не у всіх дітей. У цей період спілкування часто набуває пізнавального та особистісного характеру, а мотиви взаємодії зміщуються у бік пізнавальних інтересів. Формування позаситуаційно-ділових контактів є важливим етапом підготовки дітей до шкільного навчання [8; 9; 10].

На основі концепції, розробленої психологами школи Л. Виготського, яка лежить в основі лінгвометодики, формування тієї чи іншої діяльності розглядається не лише як процес навчання її операційних аспектів. Відповідно до загальної психологічної теорії діяльності, запропонованої О. Леонтьєвим, особливу увагу приділяється навчанню орієнтації в об'єкті та умовах діяльності. Також важливим є формування мотивів, які стимулюють і спрямовують діяльність, та опанування дітьми необхідних засобів, без яких мовленнєва діяльність стає неможливою.

Як зазначає у своїх працях О. Грейліх [11], формування такого структурного компонента мовлення, як мовленнєва операція (у лінгвометодиці - «мовленнєва навичка»), у дошкільному віці відбувається лише за умови механічного пристосування до умов діяльності та наслідування, коли ця операція не підпадає під свідомий контроль. Саме тому вважається, що дошкільники опановують мовлення мимовільно, інтуїтивно, аналогійно та чуттєво, неусвідомлено й ненавмисно. Відбір мовних засобів для засвоєння відбувається як самим дітьми під час природного спілкування, так і дорослими, які спрямовують і коригують цей процес відповідно до програмних вимог розвитку мовлення. Ця особливість і визначає специфіку формування мовленнєвих операцій у дошкільників.

Аналогічний процес характерний і для мовлення дорослих у більшості випадків комунікації. Як зазначає І. Румянцева, погоджуючись із С. Рубінштейном щодо нерозривності свідомості та діяльності, а також єдності свідомості та мовлення, у мовленні існує значний прошарок несвідомих явищ. Ці несвідомі аспекти стосуються не лише психологічної, а й мовної сторони мовлення, де психічне знаходить своє відображення [11].

Для оптимального формування мовленнєвої операції, яка відповідала б певним комунікативним вимогам, необхідно спочатку підпорядкувати її виконання свідомому контролю, що зазвичай відбувається на шкільному етапі навчання мови. На цьому етапі, коли операція лише починає усвідомлюватися, ключовим завданням є розвиток зовнішньої (матеріальної) та/або внутрішньої (психічної) мовленнєвої діяльності. Внутрішні, розумові дії, такі як звуковий чи синтаксичний аналіз, генетично спрямовуються до зовнішніх. Тому найбільш ефективним шляхом розвитку мовленнєвих і розумових дій є поступовий перехід від їх зовнішньої матеріалізованої форми до інтеріоризації, тобто перенесення у внутрішній план [12].

Під час формування мовленнєвої операції, яка перебуває під свідомим контролем, і включення її до складніших систем мовленнєвих дій (формування мовленнєвого уміння), свідомість поступово спрямовується на вищі цілі, знижуючи увагу до операційного рівня. Коли цілісний акт мовленнєвої діяльності сформовано, усвідомлення зосереджується на меті, а не на засобах її досягнення. У результаті мовленнєва дія, яка була свідомо керованою, перетворюється на автоматизовану операцію. Ця операція, на відміну від тих, що формуються у дошкільному віці, є вторинно-автоматизованою та ґрунтується на теоретичних узагальненнях, а не лише на емпіричних спостереженнях, характерних для раннього віку.

Аналізуючи мовленнєвий розвиток дошкільників, Л. Калмикова [12] зазначає, що важливим етапом у мовленнєвому розвитку дитини є оволодіння грамотою, що потребує свідомого усвідомлення мовленнєвих одиниць. Як показують дослідження Д. Ельконіна, Е. Шулєшко, М. Вашуленка, Н. Скрипченко та інших, цей процес включає формування особливого ставлення до власного мовлення та опанування операцій його предметного аналізу. Саме через звуковий аналіз слів дитина вперше навчається свідомо працювати з мовними одиницями. У сучасних умовах проблема мовної освіти дошкільнят залишається актуальною. Заклад дошкільної освіти слід розглядати не як етап підготовки до шкільного навчання мови, а як повноцінну частину системи мовної

освіти зі своїм змістом і структурою, адаптованими до вікових особливостей дітей. Навчання рідної мови в дошкільному віці має бути систематичним і інтегрованим у загальну систему безперервної мовної освіти, де шкільне навчання буде логічним продовженням дошкільного етапу.

Поширене уявлення про навчання рідної мови в закладі дошкільної освіти лише як про підготовчий етап до шкільної мовної освіти є хибним. Хоча дошкільна освіта й виконує завдання лінгвістичної пропедевтики, її функція цим не обмежується. Основною метою мовної освіти на цьому етапі є навчання дитини спілкуванню за допомогою рідної мови. Процес навчання рідної мови повинен включати як опанування мовного матеріалу (засобів спілкування), так і формування навичок культури та діяльності спілкування, які є важливими для повсякденного життя дитини. Як зазначає Г. Фомічова, ще до школи дитина повинна почути та засвоїти всі граматичні форми рідної мови і почати усвідомлювати їх. Таким чином, психологічний підхід до мовної освіти дошкільників забезпечує збалансоване поєднання комунікативної спрямованості та формування свідомої систематизації елементарних знань про мовний матеріал.

Ключовою психолінгвістичною проблемою дошкільної мовної освіти є співвідношення між комунікативністю та лінгвістичною свідомістю. Комунікативність розглядається як основна умова автоматизації мовленнєвих операцій (навичок), які формуються через практичне, інтуїтивно-чуттєве засвоєння засобів рідної мови. Ця ідея є важливою для розвитку мовленнєвих умінь, необхідних у процесі спілкування. Для дитини система мови постає як поєднання двох аспектів: комунікативного, що слугує орієнтиром для мовленнєвої діяльності, та лінгвістичного, який описує мовні одиниці і засоби, що потребують усвідомлення.

Згідно з дослідженнями Л. Калмикової [12], у сучасній дошкільній мовній освіті недостатньо чітко розрізняються комунікативний та лінгвістичний аспекти засвоєння мови на психологічному та лінгвометодичному рівнях. Автор також висловлює сумніви щодо необхідності спеціального усвідомлення мовної

системи дітьми старшого дошкільного віку, коли мова подається як набір засобів, які використовуються у спілкуванні. При цьому мова як система орієнтирів для мовленнєвої діяльності майже не розглядається.

На думку психологів, навчання рідної мови має включати підхід, що сприяє опису мови, зокрема формуванню мовних понять. Засвоєння цих понять на початкових етапах лінгвістичної роботи допомагає дітям розвивати здатність до об'єктивації мови, рефлексії над усним мовленням, а також формує довільний і свідомий процес створення та сприйняття мовлення. Ці якості є важливими для когнітивного та особистісного зростання, визначаючи психологічний зміст навчання рідної мови.

Для старших дошкільників процес опанування понять про мовні одиниці характеризується такими дихотомічними параметрами: а) рівень усвідомлення поняття (неусвідомлене – усвідомлене); б) повнота поняття (неістотні – істотні ознаки, їх кількість і склад); в) характер знань про мовні одиниці (імпліцитні – експліцитні); г) спосіб отримання знань (спонтанні – наукові); д) рівень узагальнення мовних одиниць (емпіричні – синкретичні чи теоретичні); є) рівень розвитку сприйняття та розуміння метамови (феномен «прозорості значення мовних знаків» – об'єктивація мови); ж) рефлексія над мовленням (спонтанна, мимовільна – свідома, довільна); з) міра використання метамовних знань у мовленнєвій діяльності (спонтанна, неусвідомлена – контрольована, свідома мовленнєва поведінка); і) тип мовного поняття (спонтанно-житейське – наукове) [11].

Т. Завязун [3], аналізуючи розвиток мовлення з психологічної точки зору, зазначає, що здатність до мовлення та спілкування у дитини з нормальним розвитком формується в процесі мовленнєвого досвіду, під впливом мовлення дорослих, а також залежить від достатньої мовленнєвої практики, сприятливого мовного оточення, виховання та навчання. Мовлення не є вродженою властивістю, а розвивається в онтогенезі паралельно з фізичним і когнітивним розвитком, виступаючи показником загального розвитку дитини. Оволодіння рідною мовою відбувається відповідно до чітких закономірностей і має спільні

риси для всіх дітей.

Л. Виготський зазначав, що дитина пізнає навколишній світ не лише за допомогою зору та слуху, але й через мовлення, яке виявляється у внутрішніх монологах та зовнішніх діалогах. На думку О. Леонтьєва, механізм мовленнєвих здібностей формується на основі вроджених психофізіологічних особливостей людини та під впливом мовленнєвого спілкування. Лінгвістична здатність визначається як сукупність мовленнєвих навичок і умінь, які формуються за наявності повноцінних умов для їх розвитку.

У психолого-педагогічних дослідженнях Т. Пироженко [14], А. Самохвалова, підкреслюється, що дефіцит спілкування, несформованість або порушення комунікативних навичок у дитинстві є надзвичайно небезпечними. Це може призводити до затримки мовленнєвого розвитку, що має серйозні наслідки для загального розвитку дитини .

Т. Завязун зазначає – мовленнєвий розвиток дитини – це складова і показник загального психічного розвитку людини. Розвиток мовлення дітей має велику соціальну значимість. Але ні для кого не є відкриттям те, що для того, щоб заговорити, недостатньо народитися людиною. «Від того, як пройшло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що увійшло до його розуму та серця, що оточує його, - від цього у вирішальній мірі залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк» (В.Сухомлинський) Соціально-психологічна сфера особистості розвивається при включенні індивіда в систему взаємовідносин із навколишнім у процесі засвоєння суспільно-історичного досвіду людства. Особистість є динамічною системою і знаходиться в стані безперервної зміни та розвитку [3].

У своїй статті А. Богуш [13] надає педагогам-практикам та батькам чітке розуміння того, яким має бути рівень мовленнєвого розвитку п’ятирічної дитини. Автор описує нормативні вимоги до мовлення, зокрема звукову культуру, лексичний розвиток, семантичні, морфологічні та синтаксичні аспекти, а також формування граматичної будови мовлення. У статті також уточнюється поняття «мовленнєва особистість дитини».

Мовленнєва особистість, за визначенням А. Богуш, – це дитина, яка має сформовані фонетичну, лексичну, граматичну, розмовно-діалогічну та комунікативну компетентності. Вона здатна адекватно й доречно спілкуватися рідною мовою в різних життєвих ситуаціях: розповідати, пояснювати, міркувати, оцінювати. При цьому дитина використовує мовні та позамовні засоби, інтонаційні елементи виразності, етикетні форми спілкування, контролює власне мовлення та спостерігає за мовленням інших, а також може творчо реалізувати себе засобами мовлення [13].

Т. Пірожeнко [14] характеризує комунікативно-мовленнєву ґенезу дитини, розглядаючи мовлення як «комплексну системоутворювальну характеристику», яка відображає емоційні, когнітивні та лінгвістичні досягнення. Це, своєю чергою, забезпечує цілісний підхід до оцінки розвитку дитини. Авторка пропонує створення педагогічної моделі, яка сприяє розвитку здібностей дітей, дозволяє реалізувати їхнє «Я» через діяльність, організовану дорослим, але з урахуванням індивідуальної активності кожної дитини.

Автором наголошується, що мовленнєві досягнення дитини є відображенням її міжособистісного досвіду, а також демонструють важливі психологічні аспекти, як-от статус дитини у сім’ї чи групі однолітків, ставлення до неї оточення та її самооцінку. Запропонована технологія мовленнєвого спілкування базується на діяльнісному підході, де процес навчання не розмежовується за окремими галузями знань (математика, природа, мова), а спілкування виступає засобом не лише для засвоєння досвіду, але й для реалізації індивідуальності дитини, формування навичок співпраці та взаємоповаги. У цьому контексті досягнення у сфері мовленнєвого спілкування стають показником становлення дошкільника як цілісної особистості, яка виявляє гармонію емоцій, свідомості та поведінки.

Т. Пірожeнко визначає кілька ключових завдань для комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини, що дозволяють оцінити стиль взаємодії дорослих із дітьми та вплив розвивального середовища. Серед цих завдань: розвиток усіх форм спілкування (емоційно-особистісного, ситуативно-ділового,

позаситуативного); використання різних засобів спілкування (мовних і невербальних); формування та диференціація емоцій, що лежать в основі ціннісних орієнтацій; стимулювання пізнавальної та дослідницької активності; розвиток творчого підходу до діяльності та взаємодії з оточенням [14; 15].

Розвиток мовленнєвої особистості дитини є ефективним лише за умови її активної участі у повноцінній мовленнєвій діяльності, де ключову роль відіграє дорослий. Завдання дорослого — усіляко сприяти мовленнєвому розвитку дитини, активізувати та стимулювати його, обираючи доступні й ефективні методи. Формування активного мовлення починається з наслідування дорослих і є найбільш результативним у ситуаціях, що викликають емоційний підйом. Насичене мовленнєве середовище, багате зразками якісного мовлення, є основою для становлення мовленнєвої особистості в ранньому дитинстві. Дитина навчається говорити виключно через наслідування мовлення дорослих [3].

Розвиток мовлення у перші три роки життя – це не лише накопичення словникового запасу, а складний нервово-психологічний процес, що відбувається у взаємодії з оточуючим середовищем і в спілкуванні з дорослими. Ключовою умовою успішного мовленнєвого розвитку є якість мовлення, яке дитина наслідує. Воно має бути «правильним, розбірливим, простим, повторюваним, різноманітним і живим» [14].

Для ефективного формування розуміння мовлення важливо створювати умови, які включають постійне спілкування з дитиною, єдність вимог до мовлення від усіх дорослих у її оточенні, організацію спеціальних ігор і вправ, а також поступове ускладнення мовленнєвих завдань. Крім того, доречно використовувати усі повсякденні режимні моменти (одягання, прогулянки, годування, купання, підготовка до сну) для спілкування з малюком, що сприятиме розвитку його мовленнєвих навичок.

На нашу думку, родинне, сімейне спілкування є ключовим чинником комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини. У ранньому дитинстві особливу роль у цьому процесі відіграють взаємини з матір’ю, яка є найближчою і

найважливішою людиною в житті малюка. Мати, що виховує дитину, повинна мати достатню зрілість і позитивне ставлення як до себе, так і до оточуючих. Спосіб, у який мати будує своє спілкування з дитиною, її мовленнєві особливості та манера взаємодії мають безпосередній вплив на мовленнєвий і особистісний розвиток дитини. Саме родинне спілкування відіграє вирішальну роль у формуванні психічних функцій, емоційного благополуччя та пізнавальної активності малюка.

Сьогодні надзвичайно важливо, щоб педагоги усвідомлювали свою ключову роль у формуванні мовленнєвої особистості сучасної дитини. Вихователь має прагнути до професійної майстерності, вміти ставити запитання, які стимулюють мислення, створювати позитивну атмосферу у групі, забезпечуючи довіру, доброзичливість та підтримуючи найменші досягнення кожного вихованця.

Методи розвитку мовлення дітей залишаються здебільшого незмінними, проте змінився підхід до їх використання, а також позиції педагога та дитини у навчальному процесі. Разом із традиційними методами з’явилося багато інноваційних засобів, таких як організація занять у формі словесних подорожей у світ казок, природи, мистецтва, звуків та фарб. В умовах сучасного освітнього процесу, де акцент робиться на особистісному самовизначенні дитини, робота з розвитку мовлення повинна виходити за межі організованих занять, набуваючи форм індивідуальної діяльності, яка сприяє закріпленню набутих навичок.

Для успішного мовленнєвого розвитку вирішальне значення мають повсякденні мовленнєві вправи під час ігор, трудової діяльності, побутових процесів та прогулянок. Навички культури мовлення формуються найкраще у природних, життєвих ситуаціях, коли у дітей є зрозумілі та реальні мотиви для спілкування. Таке інтегрування мовленнєвої практики в щоденне життя дітей сприяє їхньому гармонійному мовленнєвому розвитку.

Сучасний особистісно зорієнтований підхід до розвитку мовлення дошкільників дозволяє враховувати індивідуальний рівень мовленнєвого розвитку, мовні здібності, наміри, бажання та особливості кожної дитини. Це

сприяє стимулюванню творчих проявів, адаптуючи навчальний процес до індивідуальних потреб і можливостей кожного вихованця.

Дослідження процесу становлення спілкування у дітей дошкільного віку є надзвичайно актуальним, оскільки воно не лише дозволяє передбачати можливі труднощі у мовленнєвій взаємодії між людьми, але й допомагає запобігати їхньому виникненню. Раніше основна увага приділялася формуванню окремих мовленнєвих умінь і навичок на основі базового усвідомлення мовних явищ. Сьогодні ж головним завданням дошкільного віку є виховання мовленнєвої особистості – дитини, яка здатна вільно, творчо й адекватно використовувати мову у різних ситуаціях для вирішення мовленнєвих завдань, що ставить перед нею життя.

У Методичних рекомендаціях до Базового компонента дошкільної освіти зазначено, що створення дитиною різних форм висловлювань є індивідуальним процесом продукування мовлення. Він включає намір дитини висловитися, формування її думки, вибір вербальних і невербальних засобів для передачі цієї думки, процес озвучення задуму, а також контроль за власним висловлюванням і, за необхідності, його коригування.

Як зазначає О. Табака [16], методичні рекомендації підкреслюють, що педагогам і батькам важливо усвідомити, що розвиток мовлення дитини відбувається не лише шляхом наслідування мовлення інших людей, а й завдяки активній мовленнєвій практиці, власному досвіді використання мовлення в різних життєвих ситуаціях. Тому дошкільнята повинні мати можливість набувати таку практику повсякчас, чому сприятиме діалоговий формат міжособистісної взаємодії дитини з педагогом і ровесниками.

Н. Гавриш, одна зі співавторів Державного стандарту, зазначає, що запропонований підхід до формування мовленнєвої компетентності дошкільників відповідає сучасним тенденціям у вітчизняній дошкільній лінгводидактиці. Основним завданням цього підходу є виховання дитини, яка вже з перших років життя здатна творчо та доречно використовувати мовні засоби у різних життєвих ситуаціях, презентуючи себе, взаємодіючи з оточенням

і реалізуючи власні потреби й наміри [17].

Дослідниця підкреслює, що цей підхід поєднує навчання мови із розвитком мовленнєвих умінь, ставлячи особистісні пріоритети в центр як мету та результат. Важливим аспектом, на думку Н. Гавриш, є надання дітям можливості отримувати власний комунікативно-мовленнєвий досвід, активно практикуватися у самостійному й усвідомленому вирішенні мовленнєвих завдань. Це дозволяє уникнути обмеження процесу лише наслідуванням зразків і відпрацюванням окремих навичок [18].

К. Крутій [19] вважає, що одним із важливих завдань сучасної дошкільної лінгводидактики є вдосконалення програм і навчальних посібників із навчання мови й розвитку мовлення дітей.

Розв’язання проблеми мовленнєвого розвитку дошкільників, за К. Крутій, полягає у впровадженні різноманітних форм навчальної діяльності в закладах дошкільної освіти. Автор наголошує, що повна відмова від занять як основної форми навчання та використання виключно ігрових методів негативно впливає на розвиток дітей і їхню підготовку до школи. Важливо, щоб заняття не перетворювалося на розважальний захід, який, хоч і є веселим, не залишає у дітей значущих знань чи вражень. Аналізуючи сучасні освітні технології, які активно інтегруються у дошкільну освіту, К. Крутій звертається до поняття «педагогічний дизайн». Вона вважає його найбільш ефективним у системі дошкільної освіти, розглядаючи педагогічний дизайн як спланований і систематичний процес. Цей процес включає реалізацію чотирьох ключових компонентів: предметно-просторового, пізнавально-діяльнісного, соціально-особистісного та рефлексивно-творчого [19].

Така модель заняття спрямована на створення цікавого та творчого середовища для роботи з дітьми, що вимагає від педагога ретельного продумування кожного етапу заняття. Вихователь має не лише зацікавити дітей, але й мотивувати їх до пошуку вирішення проблемної ситуації, допомогти знайти потрібне слово, надихнути на діяльність, яка сприятиме навчанню, розумінню, перевірці власних ідей, формулюванню висновків і бажанню

продовжувати досліджувати далі.

С. Швидка у своїх дослідженнях розглядала питання формування мовленнєвої компетенції як основи підготовки дошкільників до навчання грамоти. Вона акцентувала увагу на тому, що мовленнєвий розвиток дитини розпочинається з перших років життя. Саме в цей період закладаються основи мислення та мовлення, коли дитина відкрито сприймає нове, прагне до спілкування та освоєння життєвих цінностей. Авторка підкреслює важливість цього етапу, коли свідомість дитини ще не перевантажена зайвою інформацією [23]

Також, С. Швидка, на основі досліджень, дійшла висновку про недостатній рівень мовленнєвого розвитку у дітей старшого дошкільного віку. За результатами діагностики, проведеної за Ґейдельберзьким тестом (адаптованим К. Крутій), було встановлено, що більшість дітей демонструють середній (30%), нижчий за середній (20%) та низький (20%) рівні мовленнєвого розвитку. Дослідниця підкреслює необхідність впровадження ефективних методів і сучасних інноваційних підходів для підвищення рівня мовленнєвого розвитку дошкільників. Це дозволить значно покращити якість мовленнєвої роботи та сприяти кращій підготовці дітей до навчання грамоти.

Таким чином, розвиток мовлення у дітей молодшого дошкільного віку є критично важливим для формування їхньої особистості, соціалізації, когнітивного та емоційного розвитку. Науково-теоретичні підходи до цієї проблеми акцентують увагу на необхідності інтегрованого підходу до навчання, який поєднує розвиток мовленнєвих умінь із загальним вихованням і навчанням. Мовленнєвий розвиток дитини тісно пов’язаний із її взаємодією з дорослими, які є носіями мовної культури, і залежить від створення насиченого мовленнєвого середовища, що стимулює активну мовленнєву практику та самостійне продукування мовлення. Систематичне формування мовленнєвих навичок і рефлексії над мовленням у ранньому віці забезпечує фундамент для подальшого засвоєння мовної системи.

Сучасні виклики, такі як обмежене живе спілкування, зростання кількості

дітей із мовленнєвими порушеннями та вплив цифрових технологій, вимагають перегляду традиційних підходів до мовленнєвого розвитку. Науковці підкреслюють важливість переходу від механічного наслідування до формування мовленнєвих умінь через практику самостійного й осмисленого спілкування. У цьому контексті особистісно зорієнтований підхід дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, її бажання, інтереси та можливості, сприяючи розвитку творчих здібностей і ефективному засвоєнню мовних одиниць у природних життєвих ситуаціях.

Аналізуючи методологію розвитку мовлення дошкільників, дослідники наголошують на необхідності впровадження інноваційних педагогічних технологій, таких як педагогічний дизайн, рольові ігри, словесні подорожі, інтерактивні методи. Водночас традиційні методи не втрачають своєї значущості, але їхнє застосування потребує адаптації до сучасних освітніх умов. Важливим є створення умов для повсякденного мовленнєвого вправляння під час ігор, побутових процесів та прогулянок. Ці дії сприяють гармонійному мовленнєвому розвитку дитини та формуванню її комунікативної компетентності. Таким чином, системний і диференційований підхід до розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку є основою для їхньої успішної інтеграції в соціум і подальшого навчання.

1.2. Вікові особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку

Ранній та ранній дошкільний вік є критично важливим етапом у становленні мовлення, адже саме в цей період закладаються основи мовленнєвих навичок, які відіграють ключову роль у подальшому когнітивному, соціальному та емоційному розвитку дитини. У молодшому дошкільному віці інтенсивно формуються перші слова, активний словник, розвивається здатність до побудови фраз і розуміння мовлення оточуючих. Водночас цей період характеризується

високою чутливістю до мовленнєвого впливу та залежністю від умов, створених дорослими, таких як мовленнєве середовище, якість спілкування та сприятливий емоційний клімат.

На нашу думку, врахування вікових особливостей дозволяє створити індивідуалізовані підходи до навчання, які враховують не лише типові закономірності розвитку мовлення, але й специфічні потреби та можливості кожної дитини. Це сприятиме гармонійному розвитку мовленнєвої компетентності, яка є фундаментом успішного навчання, спілкування та соціальної адаптації в майбутньому.

Для нашого дослідження важливим є коротко охарактеризувати вікові особливості розвитку дитини. Розглянемо основні фізіологічні аспекти розвитку дитини від народження до дошкільного віку.

На думку фізіологів [38], розрізняться такі вікові періоди у дітей.

Новонароджений період охоплює час від народження до чотирьох тижнів життя дитини. У цей період організм пристосовується до нових умов існування, таких як самостійне дихання, кровообіг і харчування. Легені, серце, печінка та нирки починають функціонувати автономно. Кістки новонароджених ще дуже м’які через низький вміст мінеральних солей, тому неправильний догляд може призвести до їх викривлення. Обмін речовин значно активізується: частота дихання становить 40–60 рухів на хвилину, а пульс сягає 120–140 ударів. Незрілість травної та нервової систем у цей період зумовлює високу чутливість до порушень у харчуванні та догляді, що може спричинити серйозні проблеми зі здоров’ям [38].

Грудний період триває від чотирьох тижнів до року і характеризується інтенсивним фізичним та психічним розвитком. Протягом цього часу середня довжина тіла дитини збільшується на 25 см, а маса – втричі. Формується опорно-руховий апарат: у два місяці дитина починає піднімати голову, у чотири – перевертатися, у шість – сидіти, у сім – повзати, а до десяти–одинадцяти місяців – робити перші кроки. Розвиток нервової системи сприяє появі перших зубів у шість–вісім місяців (до року їх зазвичай шість). У цей період важливо

забезпечити дитині повноцінне харчування, фізичне виховання та загартовування, адже природний імунітет, отриманий від матері, зменшується, що робить організм дитини більш вразливим до інфекцій за неналежного догляду.

У віці шести-восьми місяців у здорової дитини прорізуються перші зуби, а до року їх кількість зазвичай сягає шести. У цей час важливо забезпечити дитину збалансованим харчуванням, займатися її загартовуванням і фізичним розвитком, адже приблизно в середині грудного періоду природний імунітет, отриманий від матері, починає знижуватися. Недостатній догляд у цей час може призвести до виникнення захворювань.

Ясельний період охоплює вік від одного до трьох років. До двох років у дитини має прорізатися 20 молочних зубів. У цей період дитина дуже активна, тому важливо сприяти її фізичному розвитку та загартуванню. Необхідно також дотримуватися графіка профілактичних щеплень, щоб захистити дитину від вірусних і інфекційних захворювань.

Дошкільний період триває від трьох до шести-семи років. Щороку зріст дитини збільшується на 6–8 см, а маса тіла – приблизно на 2 кг. У віці п’яти–шести років молочні зуби поступово замінюються на постійні. У цей час значно розвивається психічна діяльність: дитина добре говорить, малює, запам’ятовує та декламує вірші чи пісні. Формуються перші риси характеру. У цьому віці важливо готувати дитину до школи, розвивати її самостійність і навички організації власної діяльності [38 та ін.].

З огляду на те, що дана робота присвячена дітям молодшого дошкільного віку, а саме вік від 3 до 4 років, зупинимося детальніше на вікових особливостях цієї категорії дітей.

Взагалі, дошкільне дитинство характеризується інтенсивним психічним розвитком та появою нових, раніше невластивих психічних якостей. У цьому віці дитина має ключову потребу в спілкуванні, повазі та визнанні її самостійності. Основним видом діяльності в цей період є гра.

На четвертому році життя у дитини відбуваються значні зміни в характері

й змісті діяльності, а також у розвитку психічних процесів і взаємин з оточуючими. Займаючись різними видами діяльності, такими як гра, малювання чи конструювання, дитина поступово вчиться діяти відповідно до поставленої мети. Однак через нестійкість уваги вона часто відволікається, залишаючи розпочату справу заради іншої. Крім того, для дітей цього віку характерна підвищена емоційна збудливість, яка найяскравіше проявляється під час ігор.

У цьому віці спільні ігри дітей починають переважати над індивідуальними, хоча рівень узгодженості між учасниками ще недостатній, а тривалість ігор залишається короткою. Ігрова діяльність має стрибкоподібний характер: один сюжет швидко змінюється іншим, що пов’язано з нестійкістю інтересів і імпульсивністю дитини.

Користуючись науково-практичною літературою, зупинимось на окремих новоутвореннях даного віку, які мають величезне значення для організації будь-якої професійної діяльності з дітьми молодшого дошкільного віку [34; 38; 39].

Сприйняття є однією з основних пізнавальних функцій дошкільника, яка відіграє ключову роль у його розвитку. Воно створює базу для формування мислення, сприяє розвитку мовлення, пам’яті, уваги та уяви. Високий рівень розвитку сприйняття у дитини проявляється у її спостережливості, здатності помічати деталі й особливості предметів та явищ, які можуть залишитися непоміченими дорослим.

У молодшому дошкільному віці сприйняття має предметний характер. Це означає, що дитина сприймає властивості предметів, такі як колір, форма, смак чи розмір, як невід’ємні від самого предмета. Вона бачить ці характеристики як єдине ціле, не відокремлюючи їх від об'єкта. При цьому дитина помічає лише найбільш яскраві або помітні ознаки предметів, часто зосереджуючись лише на одній з них, щоб відрізнити його від інших.

У процесі взаємодії з предметами дитина поступово починає усвідомлювати їхні окремі властивості, вивчати їх різноманітність. Це допомагає їй навчитися відокремлювати властивості від предмета, знаходити спільні риси у різних об’єктів або помічати відмінності в одному. Такий розвиток сприйняття

є важливим кроком до формування більш складних пізнавальних здібностей.

У дітей цього віку здатність до самостійного керування увагою залишається обмеженою. Вони все ще відчувають труднощі зі зосередженням на предметі лише на основі словесних інструкцій. Для того щоб переключити увагу дитини з одного об'єкта на інший, іноді доводиться кілька разів повторювати вказівку. Протягом року обсяг уваги поступово збільшується: якщо на початку року дитина здатна утримувати увагу на двох об'єктах, то до кінця року цей показник може зрости до чотирьох. Тривалість активної концентрації уваги зазвичай становить 7-8 хвилин [34].

Увага дитини в основному мимовільна, а її стійкість залежить від характеру діяльності. На здатність зосереджуватися негативно впливають імпульсивність поведінки, бажання негайно отримати бажаний предмет або виконати якусь дію, а також потреба швидко відреагувати на ситуацію.

Пам'ять. У цьому віці процеси пам'яті залишаються здебільшого мимовільними, а здатність до впізнавання продовжує домінувати. Обсяг запам’ятовуваного матеріалу значною мірою залежить від його організації: пов’язаний у смислове ціле матеріал запам’ятовується краще, ніж розрізнений. На початку року діти можуть утримувати в пам’яті два об’єкти за допомогою наочно-образної або слухової пам’яті, а до кінця року цей показник зростає до чотирьох об’єктів.

Найкраще запам’ятовується інформація, яка має для дитини життєву важливість, викликає яскраві емоції або часто повторюється у повсякденному житті. Особливо добре розвинена рухова пам’ять: дитина легше запам’ятовує те, що пов’язане з її власними рухами чи активною діяльністю.

У віці трьох-чотирьох років діти починають аналізувати навколишній світ, хоча їхні спроби часто залишаються недосконалими. Вони намагаються порівнювати предмети, помічати їхні взаємозв’язки та робити висновки, хоча іноді можуть плутати наслідок із причиною. Завдяки спостереженням за навколишнім середовищем, побутом, а також поясненням дорослих, діти поступово отримують базові уявлення про природу та життя людей. Водночас

вони самі прагнуть знайти пояснення тому, що бачать, навіть якщо їхні міркування часом здаються нелогічними [38; 40].

На цьому етапі мислення переважно має наочно-дієвий характер, однак у деяких дітей вже починає проявлятися здатність вирішувати прості завдання за допомогою уявлень. Молодші дошкільнята можуть порівнювати предмети за кольором, формою, розміром, а також узагальнювати їх за спільними ознаками. Вони виділяють відмінності між об’єктами й демонструють перші спроби класифікувати предмети за певними критеріями.

У цьому віці діти дедалі частіше використовують у мові загальні поняття, поступово включаючи до цих категорій більше конкретних назв. Однак вони сприймають ці слова як збірні назви для груп предметів, а не як абстрактні поняття, що є характерним для більш розвиненого рівня мислення.

Уява. На четвертому році життя уява дитини ще перебуває на початковому етапі розвитку. Дитина легко погоджується грати з предметами, надаючи їм нові ролі (наприклад, використовуючи паличку як термометр). Однак елементи активної уяви, коли дитина захоплюється створенням образів і самостійно діє у вигаданій ситуації, лише починають формуватися й проявлятися.

У цьому віці задум у дитини часто виникає вже після виконання певної дії. Якщо ж він і формується до початку діяльності, то зазвичай залишається нестійким і легко втрачається у процесі реалізації, особливо при виникненні труднощів або зміні умов. Виникнення задуму зазвичай спонтанне, залежить від конкретної ситуації, предмету чи короткочасного емоційного переживання.

Діти трьох-чотирьох років ще не вміють свідомо спрямовувати свою уяву. На цьому етапі у них лише починають з’являтися елементи попереднього планування у грі чи продуктивній діяльності, проте ці спроби залишаються досить хаотичними та несформованими [39].

Емоції та почуття у дітей цього віку вирізняються яскравістю та ситуативністю. Діти легко переймають емоційний стан інших, а їхні власні емоції зазвичай виникають імпульсивно та швидко минають. У цей період починають формуватися моральні якості: діти поступово усвідомлюють, що є

прийнятним у поведінці, а чого варто уникати. Це критично важливий час для розвитку гуманних почуттів та базових уявлень про доброту, чуйність, взаємодопомогу, увагу до оточуючих – як дорослих, так і ровесників.

На четвертому році життя діти починають відчувати гордість за свої досягнення, особливо у сфері самообслуговування. Пізніше предметом гордості стають такі якості, як слухняність, уміння дотримуватись правил етикету (вітатися, дякувати), проявляти терпимість (не скаржитися), а також ділитися іграшками чи ласощами з іншими.

І, нарешті, мовлення у віці трьох-чотирьох років переважно залишається ситуативним і діалогічним, проте стає більш розгорнутим і складним. Словниковий запас збільшується, досягаючи в середньому 1500 слів до кінця року. При цьому спостерігаються значні індивідуальні відмінності: від 600 до 2300 слів у різних дітей. У мовленні відбуваються якісні зміни: поряд із зростанням кількості іменників збільшується частка дієслів, прикметників та інших частин мови. Речення стають довшими, у мовленні з’являються складні конструкції.

Особливою рисою мовлення дітей четвертого року життя є супровід їхніх дій тихою, малозрозумілою для інших мовою – так званим «бурмотінням». Ці «розмови з собою» відіграють важливу роль у розвитку дитини, допомагаючи їй утримувати в пам’яті поставлені цілі, формувати нові плани, обмірковувати способи їх досягнення та моделювати на словах дії, які вона пропускає у реальному виконанні [15].

Звукове оформлення слів у дітей цього віку помітно вдосконалюється, фрази стають більш розгорнутими. Однак рівень мовленнєвого розвитку у трирічних дітей може значно варіюватися: одні легко й правильно вимовляють слова, тоді як інші роблять помилки, вимовляють окремі звуки нечітко або замінюють їх. Найпоширенішими помилками є пропуски й заміни звуків, перестановка звуків і складів, порушення складової структури слів (наприклад, «тамва» замість «трамвай»), а також неправильний наголос. Зазвичай ці помилки є тимчасовими та за умови нормального мовленнєвого розвитку зникають до

п’яти років.

Мовлення трирічних дітей має характерну одноманітність. Дієслова вони зазвичай вживають у теперішньому часі, оскільки їхні уявлення про минуле й майбутнє ще обмежені. Речення дитини побудовані за простою схемою: підмет, присудок, доповнення. Діти легко сприймають прості речення з іменниками. У цьому віці з'являється особливий інтерес до слів: діти намагаються зрозуміти їхнє значення, походження, іноді створюють власні слова («кружинка» замість «пружинка»). Їх приваблює звукова структура слів, і вони можуть намагатися виправляти однолітків, хоча ще не здатні точно визначити, який звук або елемент слова був вимовлений неправильно.

Дитина цього віку ще не має навичок аналізу звукового складу слів: їй складно визначити, з яких звуків складається слово, встановити їхню послідовність або розділити слово на частини (склади, звуки). Ці вміння формуються поступово в процесі мовленнєвого розвитку [38].

Досягнення дітей віком 4-5 років у вивченні рідної мови викликають особливе захоплення. До п’яти років словниковий запас дитини перевищує 2000 слів, у ньому з’являються абстрактні поняття. Малюки прагнуть зрозуміти зміст загальних категорій, таких як щастя, ніжність, справедливість, любов тощо. Їх цікавить не лише значення слів, але й їхнє походження, звукова структура, милозвучність та мелодійність. Слова для дітей стають своєрідними об’єктами гри, як раніше це були предмети. Вони охоче змінюють слова, вигадують нові, створюють рими, хоча ці рими частіше засновані на звучанні, а не на змісті [40].

Мовлення дитини цього віку ускладнюється: поряд із простими реченнями з’являються складнопідрядні конструкції. Малюки активно експериментують зі словами, змінюють їхні форми, використовують різноманітні сполучники та прийменники. Окрім цього, дитина починає ставити багато запитань. У якийсь момент її мовлення стає насиченим питальними реченнями: «навіщо?», «чому?», «що буде?». Через це цей період часто називають віком «чомучок». Вона не лише цікавиться навколишнім світом, але й намагається передбачити події, ставлячи питання-передбачення [29].

Вербальна активність дитини цього віку спрямована на розв'язання фундаментальних питань. Як малюк 2-3 років використовує свої рухові можливості для дослідження простору, так дитина 4-5 років, опанувавши мовлення, застосовує його для пізнання навколишнього світу. Вона прагне зрозуміти основні принципи життя: що добре, що погано, і чому саме.

До п'яти років дитина вже починає розуміти пасивні конструкції, вільно використовує дієслова у минулому й майбутньому часі. У цьому віці вона легко опановує граматичні правила та починає запам'ятовувати літери. Якщо процес навчання грамоти організований правильно, дитина швидко й із задоволенням освоює навички читання.

Особливо виразним у цьому віці стає інтерес до слів. Дитина прагне не лише вимовляти, а й вивчати літери, пробувати читати та писати. Ігнорування цього природного потягу до знань може стати значною втратою для розвитку малюка. Водночас ефективність навчання читання залежить від обраної методики, адже не всі підходи дають бажаний результат [30].

У віці 4-5 років дитина вже здатна переказати почуту казку, описати побачену картину або поділитися своїми враженнями про пережите, роблячи це зрозуміло для оточуючих.

У чотири роки діти починають усвідомлювати себе як окремих від батьків особистостей, а до п'ятого року фізична близькість із дорослими поступово поступається місцем емоційній взаємодії. За умов правильного виховання й прояву любові з боку батьків формується взаєморозуміння, яке робить стосунки між дитиною і дорослими більш партнерськими та дружніми.

У цьому віці діти іноді можуть говорити неправду, однак дуже негативно реагують, коли дорослі роблять те саме. Таким чином вони ніби перевіряють межі й можливості використання мовлення. У спілкуванні та соціальних контактах дитина активно демонструє свою незалежність від батьків. Вона все більше потребує товариства однолітків, а роль дорослого в її іграх поступово зменшується, оскільки малюк самостійно будує стосунки з ровесниками.

Дошкільне дитинство супроводжується нескінченними запитаннями

«чому?», які охоплюють усе: явища природи, побут, життя людей і власне існування дитини. Запитання відображають інтереси малюка, рівень його мислення та мовленнєвий розвиток. Коли дитина запитує, вона пізнає навколишній світ, уточнює уявлення та вдосконалює знання. Запитання є важливим інструментом пізнання і спілкування дитини з дорослими. Інколи вони виражають бажання дізнатися нове, іноді – потребу підтвердити вже відоме чи привернути увагу [28; 40].

Дитячі запитання типу «чому?» відіграють ключову роль у пізнавальному розвитку дошкільнят, допомагаючи їм засвоювати нові знання, збагачувати словниковий запас і розуміти навколишній світ. Дорослі мають активно підтримувати цей інтерес, відповідаючи на питання просто, зрозуміло і відповідно до віку дитини, адже це сприяє розвитку мислення, мовлення та навичок комунікації. Водночас варто уникати складних тем, які ще недоступні для розуміння, і формулювати запитання, які стимулюють дітей до роздумів і активної участі у бесіді. Таким чином, грамотно побудований діалог із дитиною збагачує її мовний і пізнавальний досвід, формує допитливість і вміння висловлювати свої думки.

Таким чином, враховуючи особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку, можна зробити висновок, що цей період є вирішальним для формування базових мовленнєвих навичок, які впливають на пізнавальну, соціальну та емоційну сфери. Активне збагачення словникового запасу, розвиток зв’язного мовлення, сприйняття та мислення формують основу для подальшого навчання та соціалізації дитини. У цьому віці важливо забезпечити сприятливі умови для розвитку мовлення через багатогранне мовленнєве середовище, активну комунікацію з дорослими, використання ігрових методів та інтерактивних форм навчання.

Роль дорослих у цей період є надзвичайно важливою, оскільки вони виступають джерелом зразків мовлення, мотиватором для розвитку комунікативної активності дитини та підтримують її допитливість через відповідну до віку інформацію. Інтерактивний діалог, відповіді на дитячі

запитання, підтримка її ініціативи створюють умови для формування мовленнєвої компетентності. Врахування індивідуальних особливостей дитини, її інтересів та рівня розвитку дозволяє забезпечити гармонійний розвиток мовлення та підготувати дитину до успішної соціальної взаємодії у майбутньому.

1.3. Критерії та показники розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку

Актуальність визначення критеріїв та показників розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку зумовлена важливістю ранньої діагностики мовленнєвого розвитку, адже саме в цьому віці закладаються основи мовленнєвих навичок, які є базовими для когнітивного, емоційного та соціального розвитку дитини. Визначення критеріїв та показників розвитку мовлення дозволяє своєчасно виявити відхилення, спрямувати педагогічну роботу на усунення мовленнєвих труднощів, а також забезпечити індивідуальний підхід у вихованні та навчанні.

Сучасні виклики, зокрема зростання кількості дітей із мовленнєвими порушеннями, обмеженість живого спілкування та вплив цифрових технологій, підкреслюють необхідність точного оцінювання мовленнєвого розвитку дітей. Чітко сформульовані критерії та показники дозволяють педагогу та батькам краще розуміти, на якому етапі мовленнєвого розвитку перебуває дитина, та які методи і засоби найкраще сприятимуть її мовленнєвому прогресу. Таким чином, дослідження та впровадження критеріїв і показників розвитку мовлення є важливим інструментом для створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дитини.

Аналіз останніх публікацій, як раніше вже зазначалося, дозволив встановити, що проблема розвитку мовлення досліджувалася фахівцями в різних аспектах, зокрема: психологами (Л. Виготський, О. Лурія, Г. Леушина,

С. Рубінштейн, І. Синиця), психолінгвістами (І. Зимня, О. Леонтьєв, Т. Ушакова, О. Шахнарович) та педагогами (А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Ворошніна, Н. Гавриш та ін.).

Передусім слід уточнити значення терміну «критерії». У енциклопедичних джерелах критерій (з грец. kriterion – «мірило оцінки») визначається як ознака або основа для оцінювання, визначення чи класифікації певного явища або об'єкта; це мірило, яке застосовується для оцінки чи визначення предмета або явища; підстава для класифікації чи оцінювання чогось [42].

Критерій у педагогічних дослідженнях розглядається як мірило або еталон, що використовується для оцінки та порівняльного аналізу педагогічних явищ, процесів тощо. А. Галімов зазначає, що критерій відображає найзагальнішу та оптимальну сутнісну ознаку, яка дозволяє оцінювати й порівнювати реальні педагогічні явища чи їхні окремі характеристики. Ступінь прояву, якісна сформованість та визначеність критерію оцінюються через конкретні показники, що, своєю чергою, мають специфічну групу ознак і характеристик [43]. Наприклад, Л. Путляєва, досліджуючи проблеми професійного навчання, визначає критерії як «міру оцінки досліджуваного явища та змін, що відбулися в розвитку особистості в результаті експериментального навчання та за умов, які підтверджують або спростовують гіпотезу дослідження».

Аналіз психологічної літератури свідчить, що «критерій» визначається як засіб для формування суджень, ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація певного явища; це мірило для суджень і оцінок, основна характеристика, яка допомагає вибрати одне рішення з багатьох можливих» [5].

У психолого-педагогічних дослідженнях (зокрема, в роботах С. Гончаренка [44], І. Дичківської, С. Сисоєвої) поняття «критерій» трактується як: сукупність якісних характеристик, що застосовуються для формулювання судження про процес або його результат; інструмент для оцінювання; ознака, на підставі якої здійснюється оцінка будь-якого явища чи дії; основа для класифікації; характеристика, що використовується для оцінки, визначення або

класифікації явища чи процесу; показник, який відображає властивість (якість) об’єкта, оцінка якого можлива за допомогою певного способу вимірювання або експертного методу.

Показник, у свою чергу, відображає певний стан або рівень розвитку об’єкта дослідження відповідно до визначеного критерію. У словнику української мови «показник» визначається як свідчення, доказ чи ознака чогось; наочні дані про результати певної діяльності або процесу; інформація про досягнення в певній сфері [44].

Основними характеристиками показника є його конкретність, чіткість, здатність до вимірювання, гнучкість, адаптивність, а також здатність відображати всі можливі зміни об’єкта та забезпечувати результативність. Отже, поняття «показник» слід розуміти як доказ, ознаку, властивість, прояв або свідчення, які можна спостерігати і за допомогою яких можливо об'єктивно оцінити досягнення, що підлягають вимірюванню.

Аналізуючи роботи вчених, можна стверджувати, що дослідження окремих аспектів розвитку мовлення, таких як збагачення словникового запасу, розпочиналися ще з раннього дитинства (Н. Аксаріна, А. Богуш, Л. Глухенька, Т. Науменко, О. Саприкіна та ін.). Зокрема, О. Саприкіна у своїй дисертаційній роботі запропонувала використовувати такі критерії для визначення активного мовлення дітей третього року життя, як розуміння мовлення, інтерес до нього та активна участь у мовленні. Виходячи з її думки, що розвиток мовлення значною мірою залежить від інтересу дитини до мовлення оточуючих, ключовими показниками для розвитку мовлення молодшого дошкільника є залучення до розмови, бажання підтримувати бесіду, здатність самостійно висловлювати думки, ініціативність та вміння описувати власні дії [45].

З урахуванням вищевикладеного, та спираючись на напрацювання І. Гречишкіної [42], було визначено такі критерії розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку: психологічний, змістовий та операційний. Пояснимо цей вибір.

Відповідно до думок зазначених педагогів, першим критерієм було обрано

психологічний, оскільки зацікавленість у спілкуванні, передача інформації від однієї людини до іншої та емоційна виразність під час комунікації мають надзвичайно важливе значення для дитини. Це пов’язано з тим, що в цьому віці вона лише починає пізнавати різноманітність навколишнього світу.

Цей критерій включає такі показники: мотиваційний інтерес до діалогу, позиція мовця та емоційна виразність.

Виділення другого – змістового критерію розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку зумовлене необхідністю оцінити, наскільки словниковий запас дитини є достатнім для підтримання розмови, а також змістовність і характер її висловлювань — чи несуть вони інформативний або номінативний характер. Крім того, під час вибору цього критерію враховувалася потреба розрізняти репліки дитини: розгорнуті (що складаються з двох або більше речень) та нерозгорнуті (виражені одним реченням).

Слід відзначити вагомий внесок Л. Шадріної, яка наголошувала на важливості розвитку інтонаційного чуття, дикції та темпу мовлення, адже саме ці навички створюють фундамент для формування зв’язного мовлення. Автор підкреслювала, що у процесі збагачення словникового запасу дітей особливу увагу слід приділяти смисловій стороні слова, оскільки розуміння значення та відтінків слів є ключовою передумовою ефективного мовленнєвого спілкування. Отже, вибір змістового критерію є надзвичайно важливим і актуальним.

Серед показників змістового критерію були визначені: обсяг словникового запасу, рівень інформативності та цілісність висловлювань.

Визначивши мотивацію до мовлення та достатній словниковий запас дитини, третьою важливою умовою для розвитку мовлення є правильність і різноманітність використання різних частин мови. У зв’язку з цим пропонуємо розглянути три ключові напрями психолого-педагогічних досліджень дитячого мовлення, які виділили вітчизняні науковці Ф. Сохін і О. Ушакова. Перший – структурний, що охоплює вивчення фонетичного, граматичного та лексичного аспектів. Другий – функціональний, пов’язаний із дослідженням особливостей формування навичок володіння мовленням. Третій – когнітивний, спрямований

на аналіз елементарного усвідомлення дітьми явищ мовлення та мови [41].

Сформованість усіх компонентів мовленнєвої системи забезпечує правильність мовлення дитини. Для визначення фонетичної та граматичної правильності, а також рівня самостійності мовлення, було обрано операційний критерій, який відображає мовленнєві особливості дітей молодшого дошкільного віку.

Серед показників операційного критерію пропонується використовувати такі: фонетична правильність, граматична правильність та самостійність.

Визначені критерії та показники стали основою для вибору діагностичного інструментарію. Розглянемо детально діагностичні методики, спрямовані на вивчення особливостей розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку.

Інтерес до діалогу, позиція дитини як мовця та емоційна виразність її мовлення перевірялися за допомогою методик, розроблених для визначення бажання дитини підтримувати дискусію з іншими; оцінки її позиції в ролі мовця; виявлення ініціативи у взаємодії з іншими мовцями, а також здатності виконувати мовленнєві інструкції. Зокрема, у запропонованій методиці для виявлення особливостей мовлення дітей молодшого дошкільного віку ми стимулювали дитину до розмови за допомогою нової для неї яскравої картинки. Зображення частково приховували, поступово відкриваючи його, щоб зацікавити дитину та спонукати до мовленнєвої активності, провокуючи її висловити свої думки щодо побаченого.

Діагностичні методики за змістовим критерієм були спрямовані на визначення обсягу словникового запасу, оцінку інформативності та насиченості мовлення, а також відповідності висловлювання його меті. Для цього пропонувалося використати іграшку – котика з бантиком, попросивши дитину описати її, називаючи все, що вона бачить.

Для оцінки особливостей розвитку мовлення молодших дошкільників за операційним критерієм було розроблено низку методик, спрямованих на перевірку відповідних показників. Далі наведемо коротку характеристику цих методик.

Оцінювання фонетичної правильності вимови слів і звуків проводилося за методикою О. Максакової. Для перевірки мовлення за показником «граматична правильність» використовувався набір картинок із зображеннями предметів у однині та множині. Дітям ставили запитання, що вимагали використання слів у різних граматичних формах.

Остання діагностична методика, спрямована на оцінку самостійності мовлення дитини, передбачала спостереження за її мовленнєвою активністю у різних видах діяльності, ведення записів у спеціально розробленому протоколі спостереження.

На основі визначених критеріїв і показників мовленнєвого розвитку, а також аналізу наукової літератури можна визначити рівні розвитку мовлення у дітей четвертого року життя: достатній, середній, нижче середнього та низький. Представимо характеристику цих рівнів.

Достатній рівень.

Дитина має достатній словниковий запас, її мовлення інформативне, логічно структуроване та цілісне. Мовленнєві висловлювання розгорнуті, складаються з кількох речень, з чіткою структурою. Висловлювання відповідають меті комунікації, а дитина демонструє ініціативу у спілкуванні, активно підтримує діалог. Фонетична та граматична правильність мовлення близька до нормативної. Особливості – емоційна виразність мовлення висока, дитина використовує різні мовленнєві засоби для передачі своїх думок.

Середній рівень.

Словниковий запас достатній для підтримки діалогу, але висловлювання можуть бути менш інформативними або частково розгорнутими. Граматична та фонетична правильність мовлення задовільна, хоча іноді допускаються помилки. Дитина здатна формулювати прості висловлювання, однак складні форми мовлення використовуються рідко. Особливості – емоційна виразність присутня, але іноді недостатньо виражена. Ініціативність у спілкуванні проявляється, але дитина частіше очікує підказок або підтримки від дорослих.

Нижче за середній рівень.

Словниковий запас обмежений, що ускладнює формулювання висловлювань. Мовлення фрагментарне, репліки здебільшого нерозгорнуті (одне речення), їхня інформативність низька. Граматичні та фонетичні помилки трапляються часто. Дитина пасивна у спілкуванні, ініціатива в розмові майже не проявляється. Особливості – емоційна виразність слабка або відсутня, дитина переважно реагує на прямі звернення, а не ініціює комунікацію.

Низький рівень.

Словниковий запас дуже обмежений, мовлення часто незрозуміле або відсутнє. Висловлювання мінімальні, переважно складаються з окремих слів або словосполучень. Граматичні та фонетичні помилки систематичні, мовленнєва активність майже не спостерігається. Особливості – емоційна виразність відсутня, дитина не проявляє інтересу до діалогу, рідко відповідає навіть на прості запитання, потребує постійної стимуляції для мовленнєвої активності.

Ці рівні можуть бути використані для більш точного оцінювання мовленнєвого розвитку дитини, а також для розробки програм корекції або підтримки та розвитку мовленнєвих навичок.

Отже, для визначення рівнів розвитку мовлення у дітей четвертого року життя були виділені три основні критерії – психологічний, який включає такі показники: мотиваційний інтерес до діалогу, позиція мовця та емоційна виразність; змістовий, що характеризується показниками: достатність словникового запасу, інформативність та цілісність висловлювань; операційний, який оцінюється за показниками: фонетична та граматична правильність, а також самостійність у мовленні.

Таким чином, визначено основні критерії та показники розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку, які охоплюють психологічний, змістовий та операційний аспекти. Ці критерії дозволяють комплексно оцінити рівень мовленнєвого розвитку дитини, враховуючи її інтерес до діалогу, емоційну виразність, словниковий запас, інформативність висловлювань, фонетичну та граматичну правильність, а також самостійність у мовленні.

Запропонована система критеріїв та показників спрямована на своєчасне

виявлення відхилень у мовленнєвому розвитку, що є ключовим для ранньої діагностики. Це, своєю чергою, сприяє ефективній організації педагогічної роботи, усуненню мовленнєвих труднощів та впровадженню індивідуального підходу у навчально-виховний процес.

Окреслені рівні мовленнєвого розвитку – достатній, середній, нижче середнього та низький – дозволяють чітко класифікувати мовленнєві навички дитини та визначити напрямки подальшої корекційної або розвивальної роботи. Особлива увага приділяється впливу сучасних викликів, таких як обмеження живого спілкування та вплив цифрових технологій, які потребують адаптації методів оцінювання та навчання.

РОЗДІЛ 2
ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МНЕМОТЕХНІКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Сутність та особливості мнемотехніки як методу розвитку мовлення

В умовах сучасної освіти та виховання дітей молодшого дошкільного віку особливого значення набувають методи, які сприяють розвитку зв’язного мовлення та формуванню комунікативних навичок. Одним із таких ефективних методів є мнемотехніка – система прийомів і методів, спрямованих на полегшення запам’ятовування інформації шляхом використання асоціацій, образів та символів.

Зростаюча кількість дітей із затримками мовленнєвого розвитку, а також проблеми, пов’язані з обмеженістю живого спілкування, актуалізують пошук інноваційних підходів до навчання. Мнемотехніка дозволяє розвивати у дитини не лише мовленнєві, а й когнітивні здібності, сприяє активізації пам’яті, уваги та уяви, що є ключовими чинниками для гармонійного розвитку особистості.

Додатково, мнемотехніка інтегрує елементи гри, що відповідає віковим особливостям дошкільнят, робить процес навчання цікавим і доступним для дітей. Використання цього методу створює сприятливі умови для формування зв’язного мовлення, розширення словникового запасу та вдосконалення граматичної будови мовлення.

Отже, дослідження сутності та особливостей мнемотехніки як методу розвитку мовлення є актуальним і перспективним напрямом сучасної педагогіки, логопедії, який спрямований на забезпечення ефективної мовленнєвої підготовки дітей молодшого дошкільного віку.

Як зазначає Н. Рибалка [46], наш мозок отримує інформацію з різних джерел через різні органи чуття, такі як зір, слух, нюх, смак і дотик. Залежно від

характеру інформації, пам’ять поділяється на кілька типів: вербальну (словесну), образну (на візуальні образи), рухову (на рухи), емоційну (на емоції та почуття) тощо. Таким чином, важливо вдосконалювати техніки запам’ятовування. Застосовуючи прийоми мнемотехніки, можна швидко та ефективно запам’ятати значну кількість нових слів і граматичних правил за короткий проміжок часу.

Автор також зазначає, що термін «мнемонічний» походить від грецького слова mnemonikon, що означає «мистецтво запам’ятовування». Пам’ять відіграє ключову роль у засвоєнні лексики та граматики. Відомо, що існують два основних типи пам’яті: короткочасна та довготривала.

Короткочасна пам’ять обробляє нову інформацію, наприклад, слово, яке ми зустрічаємо вперше. Вона здатна швидко запам’ятовувати, але зберігає інформацію лише протягом короткого періоду через свою обмежену місткість. Довготривала пам’ять, навпаки, має практично необмежену здатність до зберігання, проте потребує більше часу для засвоєння нових даних. Основним завданням у процесі вивчення лексики є ефективне переміщення інформації з короткочасної пам’яті до довготривалої, що забезпечує її довготривале збереження.

Проблеми пам’яті, її процесів та особливостей розвитку досліджували численні науковці, які у своїх працях детально описували розумові процеси, що лежать в основі запам’ятовування та сприяють його високій ефективності. Наприклад, Л. Жизнєвська порівнює пам’ять людини із системою метрополітену, підкреслюючи, що інформація в мозку зберігається у вигляді складної мережі взаємозв’язків. Слова у пам’яті пов’язані різноманітними зв’язками, які можуть бути сильними чи слабкими.

Основним механізмом перенесення лексичних одиниць із короткочасної пам’яті в довготривалу є створення асоціативних зв’язків із уже наявними елементами словникового запасу. Саме до цих існуючих елементів приєднується нова лексична одиниця. Мнемонічні методи навчання сприяють формуванню таких зв’язків, дозволяючи інтегрувати нову інформацію в навчальний процес та поєднувати її з уже засвоєними знаннями.

Мнемотехніку можна визначити як «сукупність словесних або зорових прийомів і методів, спрямованих на покращення запам’ятовування та активацію інформації, що зберігається в пам’яті» [47]. Мнемонічні методи ефективно підтримують процес запам’ятовування. Якщо навчальний матеріал подається так, що він логічно пов’язується або співвідноситься за змістом із вже відомою інформацією, він запам’ятовується надовго та легко відтворюється за допомогою словесних або візуальних асоціацій.

Таким чином, застосування мнемонічних прийомів дає педагогам, логопедам можливість інтегрувати нову інформацію з тією, яка вже зберігається в довготривалій пам’яті дітей, сприяючи кращому засвоєнню та використанню знань.

Взагалі, мнемотехніка, як методика запам'ятовування, є одним із найефективніших інструментів для розвитку пам'яті та засвоєння інформації. Вона має багатовікову історію і залишається актуальною завдяки своїй здатності допомагати з легкістю опановувати великі обсяги даних, використовуючи мінімальні зусилля.

Історичне коріння мнемотехніки сягає часів Стародавньої Греції, де її методи вперше описав Симонід з Кеосу, що жив у V столітті до нашої ери. Він запропонував організовану систему запам'ятовування через використання асоціацій і образів, що стало основою для сучасних мнемонічних технік [48].

Проте до сьогодення збереглися лише фрагменти древніх текстів, що розповідають про розвиток цієї методики. Значний внесок у розуміння роботи пам'яті та її вдосконалення зробили відкриття у сфері медицини й психології. Відомі вчені, такі як Іван Павлов і Зигмунд Фрейд, своїми дослідженнями допомогли розкрити механізми пам'яті, що сприяло вдосконаленню мнемотехнічних прийомів і методів їх застосування.

Сьогодні мнемотехніка залишається ефективним способом підвищення когнітивних можливостей і важливим інструментом у навчанні та розвитку.

До основних мнемічних процесів належать збереження, забування, відтворення та впізнавання. Пам’ять є одним із найбільш тренованих

пізнавальних процесів, і її розвиток значною мірою залежить від регулярних вправ та тренувань. У навчальному процесі пам’ять відіграє ключову роль, оскільки на неї припадає основне навантаження під час засвоєння нових знань. Рівень розвитку мнемічних процесів безпосередньо впливає на успішність дитини у навчанні, роблячи її важливою складовою освітнього процесу [50].

Зважаючи на важливу соціальну та педагогічну роль рідної мови у формуванні й розвитку особистості, питання застосування новітніх підходів до розвитку мовлення дошкільнят набуває особливого значення в сучасній системі дошкільної освіти.

Якщо в минулому психологи часто порівнювали пам’ять людини із пам’яттю технічних пристроїв, то нині ситуація змінилася. Розробники сучасних комп’ютерних технологій і програмного забезпечення дедалі більше надихаються знаннями з нейрофізіології. Наприклад, програма розпізнавання текстів FineReader створена на основі принципів роботи зорової аналізаторної системи людини [49].

Сьогоднішній інформаційний простір характеризується глибоким розривом між швидким розвитком високих технологій та здатністю людського мозку ефективно опрацьовувати інформацію. Багато людей не володіють навичками швидкого читання, обробки чи запам’ятовування інформації. Мнемотехніка, як метод, може значно підвищити здатність до навчання будь-яких дисциплін, сприяючи збереженню темпів розвитку в умовах технологічного прогресу [52].

Особливо гостро інформаційне перевантаження впливає на дітей, адже інтенсифікація навчального процесу часто призводить до різних порушень у стані їхнього здоров’я.

К.Д. Ушинський справедливо зазначав: «Навчіть дитину п’яти незнайомих слів – і вона довго й марно буде намагатися їх запам’ятати. Але пов’яжіть двадцять таких слів із картинками – і вона засвоїть їх миттєво». Ця ідея підкреслює важливість використання асоціативних методів, таких як мнемотехніка, у процесі навчання.

Як зазначає К. Крутій [49], у дошкільному віці домінує наочно-образна пам’ять, а запам’ятовування носить переважно мимовільний характер. Діти краще запам’ятовують події, предмети, факти та явища, які пов’язані з їхнім життєвим досвідом. Тому нову інформацію слід подавати, спираючись на те, що їм уже знайоме. Використовуючи асоціації з відомими поняттями, можна досягти ефективного засвоєння матеріалу.

Дошкільний вік характеризується образними формами свідомості, а основними засобами, які опановують діти, є образні інструменти: сенсорні еталони, символи, знаки, зокрема наочні моделі, схеми, таблиці тощо. Узагальнення дозволяє дитині систематизувати свій безпосередній досвід. Згідно з дослідженнями Л. Венгера, А. Запорожця, Ж. Піаже та інших, розвиток образного мислення, уяви та пам’яті відбувається через оволодіння навичками заміщення й просторового моделювання [50].

Водночас діти дошкільного віку часто стикаються з низкою труднощів. Їм властива слабка пам’ять, низька увага, недостатня гнучкість психічних процесів, що ускладнює виконання завдань і знижує працездатність. Вони не виявляють зацікавленості до пошукової діяльності, не вміють планувати, а заучування віршів або переказ текстів викликає у них труднощі, стомлення та негативні емоції. Надзвичайно важливо пробудити інтерес, залучити дітей до навчання, зняти напругу і перетворити складну діяльність на улюблену й доступну – гру.

Реалії сьогодення змушують педагогів шукати освітні технології, які полегшують засвоєння нового матеріалу дітьми. Спостереження за дошкільнятами показують, що часто вони мають обмежений словниковий запас, труднощі у формуванні зв’язних висловлювань, порушення звуковимови та уваги. Наприклад, коли дитина отримує нову іграшку, вона не може зв’язно та послідовно її описати. У побудові розповідей бракує логічного ланцюжка, а інсценування казок зводиться до використання простих речень із 2-3 слів. У такій ситуації педагогам і батькам необхідно допомагати дітям навчитися граматично правильно, зв’язно та послідовно висловлювати свої думки, переказувати тексти й описувати події.

Ще однією проблемою для сучасних дошкільнят є величезний обсяг інформації, який вони не в змозі самостійно обробити. Це створює потребу в удосконаленні методів розвитку мовлення та застосуванні більш ефективних науково обґрунтованих підходів. Одним із таких методів є мнемотехніка. Ця технологія дозволяє підготувати дітей до навчальної діяльності, формуючи навички грамотної обробки інформації, сприяє засвоєнню складного матеріалу, розвиває мовлення без зайвого розумового та емоційного навантаження.

Мнемотехніка – це система методів і прийомів, спрямована на ефективне запам’ятовування, збереження та відтворення інформації, а також на розвиток зв’язного мовлення. Її використання допомагає не лише розвинути пам’ять і мовлення, але й забезпечити емоційний комфорт і підвищити зацікавленість дітей у навчанні.

І. Брушневська [52] зазначає, що терміни «мнемотехніка» та «мнемоніка» позначають одне й те саме – техніку запам’ятовування. Вони походять від грецького слова mnemonikon, що означає «мистецтво запам’ятовування». За легендою, це слово ввів Піфагор Самоський у VI столітті до нашої ери на честь давньогрецької богині пам’яті Мнемозіни. Мнемотехніка на сьогодні охоплює шість основних напрямків.

Народна мнемотехніка. З давніх часів кожна людина формувала свою індивідуальну систему запам’ятовування, адаптуючи її до власних потреб.

Класична мнемотехніка. Її витоки датуються 86 роком до нашої ери, який вважається часом зародження цього напряму. Одним із видатних майстрів класичної мнемотехніки був Цицерон, який досконало володів технікою запам’ятовування за допомогою образного кодування.

Педагогічна мнемотехніка. Вона виникла в той самий час, але набула повного розвитку лише у XVI столітті завдяки П’єру Рамусу. На відміну від класичної, педагогічна мнемотехніка була доступнішою і зрозумілішою для широкого загалу. Її мета – навчати всіх, незалежно від здібностей до візуального мислення. Перші концепції педагогічної мнемотехніки з’явилися у Квінтіліана, який розробляв системи запам’ятовування для людей із труднощами у

візуальному мисленні.

Циркова мнемотехніка. Цей напрям використовує принципи класичної мнемотехніки, але адаптований для виступів і демонстрацій.

Спортивна мнемотехніка. З кінця XX століття з'явилася тенденція організації змагань із мистецтва запам'ятовування. Наприклад, з 1997 року в Кембриджі проводяться регулярні турніри, присвячені цій техніці.

Сучасна мнемотехніка. Цей напрямок включає сучасні системи, такі як метод Джордано, та інші розробки, які використовують новітні підходи до вдосконалення запам'ятовування.

Кожен із цих напрямків має свої унікальні особливості, але всі вони спрямовані на покращення процесів запам'ятовування та відтворення інформації [50; 52].

Структуру мнемотехніки описують таким чином [53].

Мнемоквадрат – це окремий схематичний малюнок з певною інформацією. Так проводиться робота над словом. Наприклад, дається слово та його символічне позначення. Діти поступово розуміють, що означає «зашифрувати слово».

Мнемодоріжка – це таблиця з чотирьох і більше клітинок, розташованих лінійно.

Мнемотаблиця – це схема, в якій закладена певна інформація.

Г. Забурмеха [53] говорить про те, що мнемотехніка є ефективним інструментом для вирішення різноманітних проблем мовлення, оскільки сприяє формуванню необхідних навичок, стимулює творчий підхід і створює ситуацію успіху. Такий підхід є найкращою мотивацією для досягнення ефективності у навчанні.

Прийоми мнемотехніки значно полегшують процес запам'ятовування нової інформації у дітей, одночасно збільшуючи обсяг їхньої пам'яті шляхом формування додаткових асоціацій. Незважаючи на те, що існує безліч сучасних методик раціонального запам'ятовування, їхній основний принцип залишається незмінним: спочатку формується опорний ряд, до якого додаються асоціації.

Асоціація є уявним зв'язком між двома об'єктами, де опорним фоном виступає добре знайомий матеріал, зрозумілий до найдрібніших деталей. Для того щоб запам'ятати велику кількість нових фактів, їх слід пов'язати або асоціювати з тим, що вже добре відомо.

Сучасна потреба у запам'ятовуванні великого обсягу інформації на тривалий час знову актуалізувала інтерес до практичної психології та мнемотехніки.

Добре відомо, що мозок працює переважно з образами, особливо зоровими. Якщо подавати інформацію в образній формі, мозок легше реагує на подібні «команди», такі як «запам'ятати». Однак, щоб ефективно взаємодіяти з мозком, потрібні спеціальні програми, які кодують дані, наприклад, номери телефонів, дати чи автомобільні номери, у форму, зрозумілу для мозку. Мнемотехніка виконує саме цю роль. Вона складається з низки розумових операцій, які дозволяють «налагодити контакт» із мозком і взяти під контроль певні його функції, зокрема, функцію запам'ятовування.

Авторка також зазначає, що мнемотехніка сприяє вирішенню ключових завдань навчання та виховання, зокрема:

- розширює творчий потенціал дитини через гармонізацію роботи лівої півкулі мозку (логічне мислення) та правої півкулі (творчість, образне мислення);
- формує навички ефективного й самостійного навчання;
- підвищує самооцінку дитини завдяки досягненню успіхів у навчанні;
- знижує стресові фактори, пов'язані з навчальним процесом;
- стимулює навчальну мотивацію, що призводить до поліпшення результатів;
- звільняє час, витрачений на запам'ятовування, для творчої та продуктивної діяльності;
- розвиває образну пам'ять, сприяючи більш глибокому сприйняттю навколишнього світу;
- формує здатність до самостійної інтелектуальної та практичної роботи,

що поліпшує адаптацію дитини до соціального середовища;

- активізує внутрішні механізми навчання завдяки використанню мнемотехнічних прийомів.

Також науковці та практики наголошують, що при застосуванні методів і прийомів мнемотехніки важливо враховувати вікові психічні та фізичні особливості дітей. У цьому віці діти стають більш самостійними, продовжують розвивати предметну діяльність і взаємодію з дорослими. Розвиваються такі аспекти, як сприйняття, мовлення, початкові форми довільної поведінки, гра та наочно-дієве мислення, а до кінця року з'являються основи наочно-образного мислення. Предметна діяльність дітей удосконалюється завдяки засвоєнню культурних способів дій із різними предметами. У процесі спільної діяльності з дорослими збагачується розуміння мови, і слово поступово набуває самостійного значення, відокремлюючись від конкретної ситуації. Діти активно засвоюють назви навколишніх предметів, виконують словесні прохання дорослих і орієнтуються в найближчому середовищі.

Регуляція поведінки також вдосконалюється: діти починають розуміти не тільки прості інструкції, а й розповіді дорослих. Їхнє активне мовлення розвивається швидкими темпами, а емоційний стан легко підхоплюється від однолітків.

У цей період починає формуватися довільність поведінки. Діти починають відчувати почуття гордості та сорому, формуються перші елементи самосвідомості, пов'язані з усвідомленням себе як окремої особистості, відмінної від дорослого. У них поступово складається образ «Я».

Головним завданням у розвитку мовлення дитини є оволодіння нормами та правилами рідної мови. Усна народна творчість надає безмежні можливості для стимулювання пізнавальної активності, розвитку самостійності, формування яскравої індивідуальності дитини та вдосконалення її мовленнєвих навичок [48; 52 та ін.].

Методи та прийоми мнемотехніки, описані науковцями.

Одним із ключових завдань дошкільного дитинства є розвиток зв'язного

мовлення та збагачення словникового запасу дітей. Використання мнемотехнічних методів і прийомів є ефективним інструментом для вирішення цього завдання.

У сучасному суспільстві проблема розвитку мовлення стає дедалі актуальнішою. Живе спілкування часто замінюється залежністю від комп'ютерів і гаджетів. Недостатня увага батьків до мовленнєвого розвитку своїх дітей та ігнорування мовленнєвих труднощів лише збільшують кількість дошкільнят із порушеннями мовлення. Для підвищення мовленнєвої активності дітей важливо забезпечити тісну співпрацю між дитячим навчальним закладом і сім'єю. Батькам необхідно доносити, що розвиток зв'язного мовлення у дітей не може відбуватися стихійно — він вимагає систематичної роботи, яка продовжується вдома відповідно до вікових завдань. Сім'я залишається основним середовищем для передачі соціальних цінностей і формування мовленнєвих навичок.

Для покращення рівня володіння зв'язним мовленням у старших дошкільників важливо залучати батьків до цього процесу. Необхідно ознайомлювати їх із методами й прийомами розвитку мовлення через мнемотехніку, а також сприяти створенню вдома мовленнєвого та розвивального середовища.

З цією метою проводяться консультації, бесіди, круглі столи, розважальні заходи та інтерактивні зустрічі з батьками. Крім того, надається інформаційна підтримка у вигляді стендів, брошур і методичних рекомендацій для організації домашнього навчання. Залучення батьків до проведення заходів у дитячому садку також є важливою частиною цієї роботи.

Співпраця з батьками демонструє позитивні результати:

- поліпшується зв'язне мовлення дітей;
- їхній словниковий запас стає активнішим;
- підвищується спостережливість, увага, пам'ять, посидючість, творча уява, логічне й образне мислення;
- діти стають більш комунікабельними, долають сором'язливість і впевненіше виступають перед аудиторією.

До мнемотехнічних засобів розвитку зв’язного мовлення належать мнемоквадрати, мнемодоріжки, мнемотаблиці, а також мовні та настільно-друковані ігри. Вони використовуються для вивчення віршів, складання описових і творчих розповідей, а також переказів. Інтеграція занять із розвитку зв’язного мовлення з художньо-естетичним вихованням, музичним і фізичним розвитком сприяє комплексному підходу до навчання [53].

До ефективних методів мнемотехніки належать:

- «Перетворення» – формування образів на основі конкретного матеріалу;
- «Піктограма» – використання малюнків для запам’ятовування;
- «Стенографіст» – створення коротких записів для відтворення інформації;
- Цифрообраз – асоціювання чисел з образами;
- Синтез – поєднання кількох елементів для створення асоціацій;
- Аналогія – порівняння нового матеріалу з уже відомим;
- «З’ясування» – уточнення та структурування інформації;
- «Порядкова система» – запам’ятовування через впорядкування;
- «Підсилення» – акцент на ключових моментах;
- «Колаж» – створення візуальних композицій для кращого запам’ятовування.

Застосування цих методів допомагає дітям легко засвоювати матеріал, стимулюючи їхню активність та інтерес до навчання.

Розглянемо основні методи та прийоми мнемотехніки.

Аналогія. Аналогія, що походить від грецького слова, яке означає «відповідність» або «подібність», є прийомом, коли між інформаційними одиницями, які необхідно запам’ятати, знаходять спільні риси, якості чи тенденції розвитку.

Метод «Перетворення». Цей метод спрямований на первинну обробку інформації, що дозволяє перетворювати складний для сприйняття матеріал у зручний для відтворення. Він включає такі прийоми, як аналогія, трансформація,

піктограми, стенографія, фонетична асоціація, неологізм, цифрообраз, цифро-буквений код, індивідуальна асоціація та виявлення закономірностей.

Метод «З'ясування». Це метод, за допомогою якого створюються асоціативні зв'язки між інформаційними одиницями для їх об'єднання. До прийомів методу належать: сюжет, хімізація, послідовні асоціації, склеювання, синтез, використання першої букви, абревіатура та логічні запитання.

Піктограма. Піктограма, що походить від латинського «розмальований» і грецького «запис», є прийомом, коли інформацію, що запам'ятовується, схематично зображують у вигляді простих малюнків. Піктограми можуть бути:

- образними (відображають інформацію через спрощені малюнки);
- буквеними (зображення нагадує форму букв);
- цифровими (зображення нагадує форму цифр).
- використання піктограм дозволяє:
- розширювати та активізувати словниковий запас дітей;
- уточнювати знання про слова та їх значення;
- навчати дітей виділяти головні ознаки предметів або явищ.

Етапи роботи з піктограмами:

Зашифрування слів.

Дітям пропонують назвати слова (починаючи з 5-7, поступово збільшуючи кількість), чергуючи назви істот і неістот. Потім дитині пропонують створити піктограму для кожного слова через малюнок.

Уточнення піктограм.

Дитину просять відтворити зашифровані слова. Якщо це викликає труднощі, піктограму уточнюють, додаючи потрібні деталі.

Повторне відтворення слів.

Дитина відтворює слова, спираючись на піктограми.

Пришвидшене відтворення слів.

Завдання – якнайшвидше назвати всі слова, дивлячись на піктограми.

Складання казки.

З використанням зашифрованих слів дитина складає казку за допомогою

дорослого.

Фізкультхвилинка.

Пропонується відтворити сюжет казки за допомогою рухів і міміки.

Самостійна розповідь казки.

Дитина розповідає казку самостійно, використовуючи піктограми як підказки.

Відтворення слів без опори.

Перевіряється, чи змогла дитина запам’ятати всі слова без використання піктограм.

Піктограми є універсальним інструментом, який допомагає не тільки покращити пам’ять, але й розвинути креативність, мовленнєві навички та здатність до образного мислення у дітей.

Опис методів і прийомів мнемотехніки.

Стенографіст. Стенографіст (з грецького «вузький, обмежений» і «писати») – це прийом, який полягає у використанні скорочень, спеціальних знаків і ключових літер для запису текстової інформації, що потребує запам’ятовування.

Цифрообраз. Цей прийом передбачає асоціативне зв’язування числової інформації з конкретними образами або системами образів, що сприяє легшому її запам’ятовуванню.

Синтез. Синтез (від грецького «з’єднання») – це прийом, за допомогою якого інформаційні одиниці, не пов’язані послідовністю, об’єднуються в єдиний образ із загальним асоціативним зв’язком.

Метод «Порядкова система». Цей метод (від грецького "система" - поєднання, ціле) використовується для запам’ятовування інформації разом із її порядковими номерами за допомогою спеціально підібраної системи образів. Основні прийоми методу: інтер’єр, топографія, антропометрія, нумерація, тактильна матриця.

Метод «Підсилення». Метод підсилення спрямований на покращення ефективності сприйняття, збереження й відтворення інформації через створення

додаткових асоціативних зв’язків. Він базується на прийомах «перетворення», «зв’язування» та «порядкова система». Прийоми методу включають модальність, уособлення, гіперболу, літоту, комічний ефект, небилицю, стереоефект, колірний акцент, візуалізацію, тлумачення й емоційний акцент.

Метод «Збереження». Цей метод розроблений для збільшення тривалості збереження та полегшення відтворення інформації через її активізацію. Він включає такі прийоми, як раціональне повторення, усвідомлення та практичне застосування.

Колаж. Колаж – один із прийомів мнемотехніки, що базується на створенні візуального представлення інформації. Слово «колаж» у перекладі з французької означає «наклеювання». Цей метод особливо подобається старшим дошкільникам, оскільки вони мають досвід створення колажів у малюванні, художній праці та аплікації.

Використання колажу дає змогу створити на одному аркуші план або сюжет для розповіді; формувати асоціативні зв’язки між елементами; полегшити побудову послідовної й логічної розповіді.

Робота з колажем сприяє розвитку пам’яті, образного мислення та монологічного мовлення. Діти із задоволенням вигадують казки чи розповіді, а колаж виступає в ролі ілюстрації до їхніх оповідань, полегшуючи процес структурування матеріалу.

Послідовність використання прийому «колаж» для навчання дітей розповіданню.

Вибір теми. Оберіть тему для розповіді, навколо якої створюватиметься колаж. Центральним елементом має бути зображення або літера, що відповідатиме обраній темі.

Підбір картинок. Доберіть зображення, які розкриватимуть окремі аспекти теми. Кількість картинок залежить від обсягу інформації, яку планується передати.

Побудова розповіді. Почніть розповідь, орієнтуючись на центральний елемент, і переходьте від однієї картинки до іншої, дотримуючись зазначеної

послідовності (стрілочки чи нумерації).

Доповнення образів. Якщо дитина має труднощі з використанням певного образу через слабкі асоціативні зв’язки, уточніть або доповніть зображення, щоб зробити його більш зрозумілим.

Повторне відтворення. Запропонуйте дитині повторити розповідь, використовуючи уточнені зображення.

Самостійне оповідання. Спонукайте дитину самостійно переказати розповідь за допомогою колажу.

Розповідь по пам’яті. Нехай дитина спробує відтворити розповідь без опори на колаж, спираючись лише на запам’ятовану інформацію.

Рекомендації під час створення колажу.

Спільна робота. Створюйте колаж разом із дитиною, адже її асоціативні зв’язки можуть відрізнятися від ваших. Спільна діяльність допоможе краще зрозуміти мислення дитини.

Відповідність темі. Добирайте картинки, які максимально точно відображають обрану тему.

Розвиток через дії. Під час роботи вирізайте зображення разом із дитиною, супроводжуючи цей процес бесідою про зміст картинок. Це сприятиме формуванню асоціативних зв’язків, а також розвитку дрібної моторики рук.

Мнемотехнічні прийоми мають особливу цінність для дошкільнят, оскільки їхнє мислення значною мірою залежить від використання зовнішніх засобів. Наочний матеріал сприймається ними значно краще, ніж вербальна інформація, що робить мнемотехніку ефективним інструментом для навчання.

Варіанти ігор із мнемотаблицями.

Відновлення послідовності. Дитина повинна відновити правильну послідовність картинок із мнемотаблиці, орієнтуючись на пам’ять.

Вибір потрібних картинок. Змішайте картки мнемотаблиці з іншими зображеннями. Завдання дитини – вибрати лише ті, які відповідають заданій темі.

Пошук «зайвої» картинки. Дитина визначає, яка картинка не відповідає

загальному змісту мнемотаблиці.

Пошук помилки в послідовності. Після прочитання тексту дитина повинна знайти помилку в розташуванні картинок на мнемотаблиці.

«Розплутування» подій. Пропонуються дві перемішані мнемотаблиці, які дитина має відсортувати відповідно до їхньої належності до різних подій або сюжетів.

Гра «Впізнай та знайди». Дорослий читає уривок тексту, а дитина знаходить відповідну картинку з мнемотаблиці.

Ці ігри сприяють розвитку пам’яті, логічного мислення, уваги та мовленнєвих навичок, а також роблять навчання цікавим і інтерактивним.

Використання у роботі методів і прийомів мнемотехніки значно скорочує час навчання та одночасно сприяє вирішенню таких основних завдань, як:

- розвиток зв’язного мовлення;
- розвиток асоціативного мислення;
- зміцнення зорової та слухової пам’яті;
- зміцнення зорової та слухової уваги;
- розвиток уяви;
- прискорення процесів автоматизації і диференціації поставлених звуків [53].

Таким чином, мнемотехніка є ефективним методом розвитку зв’язного мовлення у дітей дошкільного віку, який поєднує навчання з грою, сприяючи активізації пам’яті, уваги та когнітивних здібностей. Використання мнемотехнічних прийомів, таких як піктограми, колажі та мнемотаблиці, дозволяє структурувати та полегшити процес запам’ятовування, підвищуючи мотивацію до навчання та забезпечуючи емоційний комфорт. Крім того, ці прийоми інтегрують різні сенсорні канали сприйняття, що сприяє гармонійному розвитку дитини.

Розробка й використання мнемотехнічних методів та ігор у навчально-виховному процесі дозволяє значно покращити словниковий запас, мовленнєву активність, а також послідовність і логіку мислення дошкільників. Завдяки

активній взаємодії з батьками та створенню розвивального середовища, можна досягти суттєвого прогресу у формуванні комунікативних навичок дітей, що є основою для їхньої подальшої успішної інтеграції в освітній та соціальний простір.

2.2. Сучасні методики і прийоми мнемотехніки для роботи з дітьми молодшого дошкільного віку

Головна мета сучасної дошкільної освіти полягає у забезпеченні кожної дитини базовими знаннями та культурними цінностями. Це включає розвиток сенсорного сприйняття, формування елементарних навичок обробки інформації, а також сприяння інтелектуальному, естетичному та моральному вихованню.

Основними завданнями дошкільного виховання є збереження та зміцнення фізичного здоров'я, створення умов для емоційного благополуччя, розвитку інтелектуальних і вольових якостей дитини. Особлива увага педагогів зосереджена на формуванні зв'язного мовлення, вдосконаленні навичок спілкування, розширенні словникового запасу та розвитку умінь обробляти інформацію, таких як запам'ятовування віршів, переказів, пісень тощо.

Розглянемо сучасні методики і прийоми мнемотехніки для роботи з дітьми молодшого дошкільного віку, і, для початку звернемось до зарубіжного досвіду.

Сучасні мнемотехнічні методики та прийоми для роботи з дітьми молодшого дошкільного віку в Німеччині

У Німеччині велика увага приділяється інтеграції мнемотехнічних прийомів у дошкільну освіту для розвитку мовлення, пам'яті та когнітивних навичок дітей. Ці методи тісно пов'язані з загальною концепцією раннього розвитку дитини та враховують індивідуальні потреби кожної дитини.

Німецький дослідник Б. Росс [54], описує метод «Bildkarten» (картки з малюнками). Суть методу полягає у використанні карток із яскравими зображеннями для формування асоціативних зв'язків між словами та образами.

Картки із зображеннями тварин, предметів чи дій супроводжуються відповідними словами. Дітям пропонують запам’ятати слово та відповідний образ, розташовуючи картки в правильному порядку чи об’єднуючи за категоріями. Наприклад, дітям показують зображення собаки та кішки, а потім пропонують об’єднати їх у групу «тварини». Означена методика допомагає розвивати зв’язне мовлення, асоціативне мислення та словниковий запас.

Прийом «Storytelling mit Bildern» (розповідання історій із використанням зображень) передбачає складання історій на основі набору ілюстрацій. Діти отримують серію картинок, що ілюструють події або персонажів. Педагог пропонує дитині створити розповідь, орієнтуючись на порядок малюнків.

Наприклад, картинки з різними етапами приготування їжі допомагають дітям розповідати про процес готування. Дана методика покращує логічне мислення, послідовність викладу та творчі здібності.

Ігрові мнемотехнічні прийоми [54].

Інтерактивні ігри.

Гра «Підбери пару»: Дітям пропонують асоціювати зображення з відповідними словами або діями.

Гра «Що змінилося?»: Дітям показують серію картинок, а потім одну прибирають. Їм потрібно згадати, яка картинка зникла.

Ланцюжок асоціацій: Діти створюють ланцюжок із карток, де кожна картка асоціюється з попередньою (наприклад, «яблуко» – «сік» – «стакан»).

Метод «Symbolkarten» (символічні картки), який передбачає використання символічних зображень, які допомагають дітям кодувати інформацію через візуальні символи. Наприклад, для вивчення днів тижня використовуються картки із символами (сонце – понеділок, хмара – вівторок тощо). Діти вчаться асоціювати ці символи зі словами чи подіями. Дана методика полегшує запам’ятовування абстрактної інформації.

«Reim und Rhythmus». Суть методу у використанні римованих текстів, пісень і віршів для засвоєння мовного матеріалу. Діти заучують короткі вірші чи пісні, де ритмічність допомагає запам’ятовувати слова. Наприклад, для вивчення

назви частин тіла використовуються пісеньки з ритмічними рухами.

Технологія «Spielend Lernen» (Навчання через гру), передбачається інтеграція мнемотехнічних прийомів у ігрові заняття. Дітям пропонують розгадати мнемотаблиці чи мнемоквадрати для засвоєння послідовності подій або понять. Наприклад, мнемотаблиця для запам’ятовування етапів росту рослини: насіння – паросток – листя – квітка. Це робить навчання цікавим і залучає дітей до активного пізнання.

Використання цифрових технологій – інтерактивні навчальні програми, які пропонують мнемотехнічні вправи (наприклад, створення асоціативних рядів із зображень і слів). Використання електронних книжок із анімованими елементами для розвитку пам’яті. Означені технології підвищують інтерес дітей до навчання, адаптує мнемотехніку до реалій цифрового середовища.

У Німеччині мнемотехніка успішно інтегрується в дошкільну освіту, забезпечуючи гармонійний розвиток мовлення, пам’яті та когнітивних здібностей. Використання карток, рим, символів і цифрових технологій робить навчання ефективним, захопливим і доступним для дітей молодшого дошкільного віку [54].

Як зазначає французький науковець М. Гріберсек [55], у Франції мнемотехніка є важливою складовою дошкільної освіти і застосовується як інструмент для розвитку мовлення, когнітивних здібностей і творчого мислення. Французький підхід до дошкільного навчання базується на інтерактивності, грі та використанні асоціативних зв’язків для засвоєння нових знань. Основною метою є гармонійний розвиток дітей через залучення до інтерактивних вправ, які сприяють не лише запам’ятовуванню, а й формуванню зв’язного мовлення та творчих навичок.

Одним із популярних методів є використання карток із зображеннями, так званих «Cartes d'images». Ці картки містять яскраві ілюстрації предметів, тварин чи дій, а також супроводжуються словами або короткими реченнями. Вони допомагають дітям засвоїти нові слова через асоціативне мислення. Наприклад, картки з фруктами («яблуко», «банан», «груша») дозволяють дітям

запам’ятовувати назви через повторення, порівняння та групування за певними категоріями. Цей метод також використовується для створення коротких історій, що стимулює уяву та вміння формулювати висловлювання. У результаті розвивається активний словниковий запас і зв’язне мовлення дітей.

Ще одним важливим підходом є використання римованих текстів, пісень і дитячих лічилок, відомих як «Rimes et comptines». Цей метод сприяє запам’ятовуванню мовних конструкцій через повторення та ритмічне відтворення. Наприклад, діти вивчають назви днів тижня, кольорів або частин тіла через пісні та інтерактивні рухливі ігри. Ритм і мелодія допомагають запам’ятовувати слова та фрази, а також покращують фонематичний слух і розвивають ритмічне сприйняття. Цей підхід є ефективним, оскільки поєднує навчання із задоволенням, формуючи позитивне ставлення до освітнього процесу.

Завдяки інтеграції асоціативного мислення, ігор та творчих вправ мнемотехніка у Франції допомагає дітям опанувати складні концепції через прості та доступні для їхнього віку методи. Такий підхід не лише сприяє розвитку мовлення, а й стимулює когнітивний і соціальний розвиток, забезпечуючи гармонійний перехід від гри до навчання [55].

В Італії мнемотехніка широко використовується в освітніх програмах для дошкільнят, зокрема у контексті методики «Реджіо-Емілія», яка здобула світове визнання. Цей підхід базується на переконанні, що діти з раннього віку володіють «сто мовами», тобто різними способами пізнання світу, які варто розвивати й інтегрувати. Мнемотехнічні прийоми гармонійно поєднуються з елементами гри, мистецтва та експериментального навчання, спрямованими на розвиток пам’яті, мовлення та творчого мислення.

Одним із ключових інструментів є використання «дидактичних картин» (pittogrammi didattici), які допомагають дітям засвоювати нові слова й поняття через візуальні асоціації. Наприклад, діти можуть працювати з картками, на яких зображені фрукти, тварини чи об’єкти повсякденного вжитку. Використовуючи ці картки, педагоги пропонують створювати короткі історії або групувати

предмети за категоріями, що не лише розширює словниковий запас, а й допомагає запам’ятовувати інформацію через зв’язки між різними поняттями. Такий підхід забезпечує ефективне запам’ятовування через інтеграцію зорових і вербальних елементів.

Окрім карток, в італійських дитячих садках активно застосовуються мнемотехнічні ігри, які стимулюють роботу обох півкуль мозку. Наприклад, під час гри «Memory» діти знаходять пари картинок, що сприяє розвитку зорової пам’яті, уваги та концентрації. Для запам’ятовування римованих текстів і пісень («filastrocche») використовуються інтерактивні рухливі вправи. Діти, виконуючи певні дії відповідно до тексту, поєднують ритм, мелодію й асоціативне мислення, що робить процес навчання цікавим і ефективним.

Також у педагогічних практиках широко застосовуються «мнемотаблиці» (tabelle mnemoniche), які дозволяють дітям структурувати інформацію. Наприклад, таблиці використовуються для вивчення алфавіту, кольорів або назв частин тіла. Ці інструменти зазвичай супроводжуються малюнками, що полегшує засвоєння матеріалу й сприяє закріпленню знань.

Італійський підхід до мнемотехніки ґрунтується на поєднанні індивідуального та групового навчання. Особлива увага приділяється роботі в команді, де діти спільно виконують завдання, що сприяє не лише розвитку пам’яті й мовлення, а й формуванню соціальних навичок. Такий підхід гармонійно поєднує емоційний, когнітивний і мовленнєвий розвиток, забезпечуючи цілісний підхід до освіти дітей молодшого дошкільного віку.

У Швеції методи мнемотехніки інтегровані у програми дошкільного навчання в межах загальної концепції активного пізнання та гри, яка лежить в основі національного підходу до освіти. Особливість шведської моделі дошкільної освіти полягає в акценті на самостійності дітей, стимулюванні їхньої творчої активності та використанні інноваційних методів для розвитку мовлення, пам’яті та когнітивних навичок.

Мнемотехніка в Швеції часто застосовується через використання інтерактивних ігор та технологій. Наприклад, дошкільні заклади активно

впроваджують мультимедійні інструменти, які дозволяють дітям працювати з візуальними образами, звуками та анімацією. Ці інструменти допомагають закріплювати зв'язок між зоровою, слуховою та моторною пам’яттю. Одним із популярних підходів є створення «цифрових історій» (digitala sagor), коли діти разом із вихователями створюють власні короткі казки або оповідання за допомогою зображень і символів. Цей процес розвиває зв’язне мовлення, уяву та асоціативне мислення.

Окрім технологій, у Швеції широко використовуються класичні мнемотехнічні прийоми, адаптовані до сучасних умов. Наприклад, у роботі з дошкільнятами активно застосовуються мнемотаблиці, де зображення поєднуються з короткими текстами або символами. Такий підхід сприяє збагаченню словникового запасу та розвитку комунікативних навичок. Зокрема, мнемотаблиці використовуються для вивчення основних понять, таких як дні тижня, пори року чи назви частин тіла, що допомагає дітям краще структурувати інформацію.

Особлива увага приділяється інтеграції мнемотехнічних прийомів із природничими темами. Наприклад, під час прогулянок діти вивчають назви рослин і тварин, створюючи для них асоціативні образи. Використання природного середовища як частини навчального процесу (outdoor learning) дозволяє дітям запам’ятовувати інформацію через прямий досвід і взаємодію з навколишнім світом. Такий підхід стимулює емоційне сприйняття та підсилює асоціативні зв’язки.

У шведських дошкільних закладах значну увагу приділяють роботі з руховою пам’яттю. Наприклад, пісні та римовані тексти супроводжуються жестами або рухами, що дозволяє дітям засвоювати матеріал через багатоканальний підхід. Ці інтерактивні вправи розвивають як мовлення, так і координацію.

Загалом мнемотехніка у Швеції є невід’ємною частиною освітнього процесу для дітей молодшого дошкільного віку. Вона інтегрується в ігрову діяльність, природничі дослідження та технологічні інновації, що робить

навчання захопливим, ефективним та адаптованим до потреб кожної дитини. Такий підхід сприяє не лише розвитку мовлення та когнітивних здібностей, а й формуванню впевненості у власних силах, самостійності та інтересу до навчання.

Англієць Л. Линаск [57] зазначає, що у Великій Британії мнемотехнічні прийоми широко інтегровані у дошкільну освіту, яка спрямована на всебічний розвиток дитини. Особливий акцент робиться на формуванні мовленнєвих навичок, когнітивних здібностей і творчого мислення. Освітні програми в Британії орієнтовані на гру та практичну діяльність, що дозволяє дітям легко засвоювати інформацію через інтерактивні та асоціативні методи навчання.

Одним із ключових аспектів британської системи є використання мнемотехніки для розвитку мовлення та розширення словникового запасу. Наприклад, у багатьох дошкільних закладах впроваджуються мнемокарти (mnemonic cards) із зображеннями предметів, дій чи ситуацій, що допомагають дітям легко створювати асоціативні зв’язки. Ці карти використовуються під час інтерактивних занять, коли вихователі стимулюють дітей до опису побаченого або створення коротких історій на основі зображень.

Особливого поширення набули мнемопісні вправи (mnemonic songs), коли діти вивчають нові слова, повторюючи їх у пісенній формі. Цей метод ефективно поєднує ритм, мелодію та слова, що полегшує запам’ятовування та робить навчання цікавим. Відомо, що британські дошкільні заклади активно використовують цей прийом для вивчення алфавіту, чисел, днів тижня чи кольорів.

У Британії також популярний метод «сторітелінгу» (storytelling), що інтегрує мнемотехніку в процес створення історій. Дітей заохочують створювати казки або оповідання, використовуючи ключові слова, символи чи зображення. Цей підхід сприяє розвитку зв’язного мовлення, творчого мислення та збагаченню словникового запасу. Часто застосовується прийом створення карт пам’яті (memory maps), де діти малюють асоціативні малюнки для кожної частини історії, що дозволяє їм легко запам’ятовувати та відтворювати

розповідь.

Ще одним цікавим інструментом є використання римівок і віршів (rhymes and chants) з елементами рухів. У цих вправах мовлення поєднується з фізичною активністю, що посилює запам’ятовування через багатоканальне сприйняття. Дітям пропонуються короткі римовані тексти, які супроводжуються жестами чи рухами, допомагаючи їм закріплювати мовленнєві та моторні навички одночасно.

Особливу увагу британська система освіти приділяє використанню мнемотехніки у навчанні дітей із мовленнєвими труднощами. Зокрема, для таких дітей створюються адаптовані мнемотехнічні програми, які базуються на принципах візуалізації, гри та асоціацій. Це допомагає подолати бар’єри в навчанні, стимулює розвиток пам’яті та комунікативних здібностей.

Таким чином, мнемотехніка у Великій Британії є важливим елементом дошкільної освіти. Вона не лише полегшує засвоєння нової інформації, але й робить навчання цікавим, інклюзивним та адаптивним до індивідуальних потреб кожної дитини. Використання інтерактивних методів, асоціативного навчання та творчих підходів дозволяє британським педагогам ефективно працювати над розвитком мовлення та когнітивних навичок дітей молодшого дошкільного віку [57].

У Польщі мнемотехніка активно використовується в дошкільній освіті для розвитку мовлення, пам’яті та творчих здібностей дітей. Особливу увагу приділяють інтеграції мнемотехнічних методів у традиційні програми виховання, які базуються на ігрових, інтерактивних та асоціативних підходах. Польські педагоги вважають, що раннє використання таких методів сприяє не лише ефективному запам’ятовуванню, а й розвитку когнітивних навичок, необхідних для майбутнього навчання.

Одним із ключових елементів польської системи є мнемокарти та мнемотаблиці, які використовуються для навчання нових слів, формування зв’язного мовлення та засвоєння абстрактних понять. Наприклад, у дитячих садках часто проводяться заняття з використанням карток, на яких зображені

предмети, дії чи явища природи. Дітей просять скласти короткі розповіді, спираючись на зображення, або впорядкувати події за певною логікою, що сприяє розвитку мислення та уяви.

Важливим аспектом є інтеграція мнемотехнічних методів у вивчення польської мови. Використовуються асоціативні вправи для засвоєння алфавіту, формування граматичних навичок та збагачення словникового запасу. Наприклад, дітям пропонують створювати власні малюнки чи символи для літер, щоб полегшити їх запам’ятовування. Такі прийоми дозволяють дітям ефективніше засвоювати навчальний матеріал і роблять процес навчання цікавим.

Особливої популярності набули мнемопісні вправи та римівки, які використовуються для розвитку пам’яті, мовлення та музичних здібностей. У Польщі такі вправи активно впроваджуються в заняття, що поєднують спів із рухами. Наприклад, під час виконання пісень із ритмічним супроводом діти запам’ятовують нові слова та фрази. Це сприяє розвитку координації, уваги та мовленнєвих навичок.

Крім того, у польських дитячих садках активно використовують методику складання «історій за піктограмами». Дітям дають набір карток із простими зображеннями, які вони повинні упорядкувати та скласти з них розповідь. Такий підхід розвиває зв’язне мовлення, логічне мислення та допомагає засвоїти нові лексичні одиниці. Завдяки використанню піктограм діти отримують можливість краще структурувати свої думки та вільніше висловлюватися.

Особливу увагу у Польщі приділяють роботі з дітьми, які мають мовленнєві труднощі. Для них розробляються адаптовані мнемотехнічні програми, що базуються на принципах візуалізації та асоціативного навчання. Наприклад, для дітей із затримками мовного розвитку використовують мнемокарти із простими образами та кольорами, які допомагають полегшити процес запам’ятовування та формування мовленнєвих конструкцій.

У Чехії та Словаччині мнемотехніка займає важливе місце у дошкільній освіті як метод, що сприяє розвитку пам’яті, мовлення та когнітивних здібностей

дітей. Обидві країни мають спільне історичне підґрунтя у сфері педагогіки та освіти, що проявляється в подібних підходах до застосування мнемотехнічних методів. Основний акцент робиться на інтеграції цих методів у навчальні програми, враховуючи національні традиції та культурні особливості.

У Чехії мнемотехніка активно використовується в рамках навчальних програм, що орієнтовані на розвиток мови, логічного мислення та творчих здібностей. Особливу популярність мають мнемокарти та мнемотаблиці, які застосовуються для навчання дітей основам чеської мови. Наприклад, у дитячих садках використовують візуальні матеріали з простими малюнками або символами, які допомагають дітям запам’ятовувати слова, фрази чи граматичні конструкції. Це дозволяє дітям з легкістю засвоювати новий матеріал, стимулюючи їхню мовленнєву активність.

Ігрові підходи також є важливим елементом. Наприклад, під час роботи з мнемотаблицями діти грають у "пошук помилок" або відновлюють послідовність картинок за пам’яттю, що розвиває їхню увагу та здатність до аналізу. Особливе місце займають римівки та пісеньки, які допомагають дітям краще засвоювати нові слова та розвивати фонетичні навички. У цих вправах активно використовуються асоціації між словами та звуками, що робить навчання цікавим і легким для дошкільнят [55].

У Словаччині мнемотехніка широко впроваджується в освітній процес завдяки інтеграції національних педагогічних традицій із сучасними методиками. Значна увага приділяється роботі з мовою та розвитком пам’яті, що є основою для успішного засвоєння матеріалу в початковій школі.

Словаччина активно використовує мнемотехнічні методи для навчання дітей рідній мові та основам математики. Наприклад, під час роботи зі словами чи цифрами педагоги пропонують дітям складати прості історії чи використовувати асоціативні образи, які допомагають краще запам’ятовувати матеріал. Такі вправи, як створення казок на основі мнемокарт або робота з піктограмами, сприяють формуванню зв’язного мовлення та логічного мислення.

Важливим елементом є використання інтегрованих підходів, де мнемотехніка поєднується з художньою творчістю. Наприклад, діти малюють ілюстрації до слів, які вони вивчають, або створюють аплікації, що відображають певну тему. Це дозволяє їм не лише засвоїти новий матеріал, а й розвивати дрібну моторику, уяву та естетичне сприйняття.

І Чехія, і Словаччина акцентують увагу на залученні батьків до освітнього процесу. Батькам надаються рекомендації щодо використання мнемотехнічних методів у домашніх умовах. Наприклад, їм пропонують створювати разом із дітьми піктограми для слів, які вони вивчають, або складати історії на основі зображень. Це сприяє посиленню взаємодії між дитиною та батьками, а також формує вміння дітей працювати з інформацією в ігровій формі.

Особливої популярності в обох країнах набули вправи з розвитку образного мислення та творчих здібностей. Наприклад, дітям пропонують створювати казки на основі набору карток із піктограмами, що розвиває їхню уяву, логіку та мовленнєві навички. Крім того, проводяться спеціальні заняття, спрямовані на формування асоціативних зв’язків, що значно полегшує процес запам’ятовування.

У Чехії та Словаччині мнемотехнічні методи відіграють важливу роль у підготовці дітей до шкільного навчання, сприяючи розвитку їхньої пам’яті, мовлення та когнітивних навичок. Інноваційні підходи, поєднані з національними традиціями, роблять ці країни прикладом ефективного впровадження мнемотехніки в освітній процес [55].

В Україні мнемотехніка набуває дедалі більшої популярності в системі дошкільної освіти, зокрема завдяки її ефективності у розвитку мовлення, пам’яті та когнітивних навичок у дітей молодшого віку. Педагоги та психологи активно інтегрують мнемотехнічні методи у навчально-виховний процес, адаптуючи їх до національних культурних традицій, програм розвитку дошкільнят і сучасних освітніх стандартів.

Українська система дошкільної освіти спрямована на всебічний розвиток дитини, включаючи мовленнєву, когнітивну, емоційну та соціальну сфери. У

цьому контексті мнемотехніка використовується як ефективний інструмент для розвитку зв’язного мовлення, збільшення словникового запасу, поліпшення граматичної структури мовлення та підготовки до школи.

Одним із ключових завдань мнемотехніки в Україні є збагачення словникового запасу дітей і формування в них навичок зв’язного мовлення. Педагоги застосовують мнемотаблиці, мнемоквадрати, мнемодоріжки та інші візуальні матеріали для пояснення нових слів, понять і явищ. Такі інструменти допомагають дітям краще засвоювати новий матеріал, роблять процес навчання цікавим і інтерактивним.

Особливої популярності набули піктограми – схематичні малюнки, що символізують окремі слова чи фрази. Вони використовуються під час вивчення віршів, складання розповідей, переказів і описів. Педагоги часто комбінують піктограми з іншими методами, такими як розповіді чи рухливі ігри, для посилення асоціативних зв’язків і полегшення запам’ятовування.

Українські освітяни визнають, що пам’ять і мислення є базовими когнітивними процесами, які визначають успішність навчання дитини. Використання мнемотехнічних методів у дитячих садках спрямоване на активізацію цих процесів. Наприклад, для запам’ятовування послідовності подій чи дій використовують методи асоціацій або створення логічних ланцюжків. Діти вчаться поєднувати нову інформацію з уже знайомою, що робить її доступнішою для запам’ятовування.

Ігрові методи, такі як «Впізнай і назви», «Склади історію», «Знайди зайве» активно використовуються у дошкільних закладах для розвитку логічного та образного мислення. Крім того, педагоги проводять вправи на впізнавання й відтворення інформації за допомогою мнемокарт, що розвиває уяву й сприяє формуванню зв’язного мовлення.

В українських дитячих садках мнемотехнічні методи часто адаптуються до національної культури та традицій. Наприклад, у процесі навчання використовуються народні казки, пісні, вірші та ігри, які подаються у форматі мнемотехнічних завдань. Це сприяє не лише розвитку мовлення, а й формуванню

у дітей національної самосвідомості, патріотизму та любові до рідної культури.

Педагоги активно залучають батьків до роботи з мнемотехнічними матеріалами вдома. Наприклад, батькам пропонують разом із дітьми створювати мнемокарти чи складати казки на основі піктограм. Такий підхід не лише підвищує ефективність навчання, але й зміцнює зв'язок між батьками й дітьми.

В Україні постійно проводяться наукові дослідження та розробляються інноваційні підходи до впровадження мнемотехніки у дошкільну освіту. Результати таких досліджень показують, що використання мнемотехнічних методів значно підвищує успішність навчання, формує в дітей навички самоорганізації та самостійного мислення.

Завдяки підтримці державних програм і громадських ініціатив, мнемотехніка стає доступною для більшої кількості дошкільних навчальних закладів, а педагоги отримують можливість підвищувати кваліфікацію в цій галузі. Інтеграція цих методів у стандартні навчальні програми забезпечує ефективну підготовку дітей до шкільного навчання, стимулює їхній інтерес до пізнання та формує базові мовленнєві навички.

Яскравим прикладом впровадження мнемотехнологій є проєкт Міжнародного центру освітніх технологій «Школа Ейдотехніки».

Для вирішення поставлених завдань фахівці Міжнародного центру освітніх технологій «Школа Ейдотехніки» пропонують навчання, яке відповідає програмним вимогам освітньої системи, з використанням авторських методів і прийомів мнемотехніки. Процес навчання побудований за наступним алгоритмом.

Модуль «Мнемозина». Діти проходять навчання за базовою програмою розвитку пам'яті та творчого мислення, адаптованою для дошкільників, під назвою «Мнемозина». Програму розроблено інструкторами Міжнародного центру освітніх технологій «Школа Ейдотехніки» з метою розвитку пам'яті, формування словникового запасу, зв'язного мовлення та творчого мислення у дітей молодшого та старшого дошкільного віку. Заняття проводяться за авторськими методиками мнемотехніки. Базовий курс включає 15 інтегрованих

занять тривалістю 45–60 хвилин кожне. Структура заняття складається з вправ на розвиток пам’яті, перевірки домашнього завдання (самостійного складання асоціацій), ознайомлення з новою темою, виконання тренувальних вправ та ігор, постановки домашнього завдання для наступного заняття і зворотного зв’язку для оцінки ефективності заняття.

Мета модуля полягає в тому, щоб навчити дітей базовим навичкам формування асоціативних зв’язків між окремими одиницями інформації, такими як запам’ятовування слів, невеликих віршів чи оповідань.

Видача сертифіката**.** Після завершення модуля дитина отримує сертифікат, який надає можливість продовжити навчання на спеціалізованих модулях дошкільної підготовки, пов’язаних із програмним матеріалом. Результатом такого навчання є засвоєння багатьох елементів шкільної програми в цікавій та захоплюючій формі. Це сприяє розвитку творчого мислення, збагаченню словникового запасу, покращенню зв’язного мовлення та формуванню навичок самоосвіти у дітей.

Отже, наше основне завдання – дослідити, як мнемотехнічні методики впроваджуються у сучасних освітніх закладах, особливо в дошкільній освіті, та представити приклади успішної роботи педагогів у цьому напрямку.

Нагадаємо, що мнемотехніка – це комплекс правил і прийомів, які сприяють легшому запам’ятовуванню інформації. Особливого значення вона набуває у дошкільному віці, оскільки сприяє формуванню базових навичок і вмінь у дітей.

Для розвитку у дошкільників відповідних умінь, у навчальний процес інтегруються схеми-алгоритми (мнемотаблиці), які охоплюють такі повсякденні процеси, як вмивання, одягання, сервірування столів, догляд за кімнатними рослинами. Найбільш ефективним виявляється використання мнемотаблиць під час занять, адже вони допомагають дітям швидше запам’ятовувати вірші, створювати тексти та структурувати інформацію.

В Україні реалізуються пілотні проєкти «Освітня мнемотехніка», які включають спеціалізовані класи й групи. Серед створених програм для

інтелектуального розвитку особистості з використанням мнемотехнічних прийомів виділяються:

- «Скринька знань» – програма підготовки дітей до школи;
- «Секрети пам'яті» – програма для творчого та інтелектуального розвитку молодших школярів;
- «Майстерня успіху» – програма для формування комунікативних навичок.

Громадська організація Асоціація розвитку творчої особистості «ВАРТО» активно займається розробкою і впровадженням програм, спрямованих на розвиток інтелектуальних і творчих здібностей дітей.

Пілотний проєкт «Програма модернізації та розвитку дошкільного навчального закладу в умовах інформаційного суспільства» на базі ДНЗ №30 у Вінниці (2012-2016 роки) здобув золоту медаль у номінації «Управління і науково-методичний супровід інноваційного розвитку сучасних закладів освіти». Мнемотехніка стає важливим елементом інноваційного підходу до освіти, сприяючи як інтелектуальному, так і творчому розвитку дітей.

На базі Асоціації розвитку творчої особистості «ВАРТО» була створена пілотна група проєкту «Освітня мнемотехніка». Основна мета цього проєкту – покращення якості освітньо-виховного процесу для дошкільнят шляхом інтеграції мнемотехніки як здоров'язбережувальної технології, а також формування в дітей навичок ефективного спілкування. Ключовим принципом проєкту є використання методів і прийомів мнемотехніки, які сприяють розвитку креативності, відповідальності, самостійності в навчанні, а також забезпечують збереження психічного й фізичного здоров'я та високий рівень освіти.

Основні завдання проєкту включали розробку ефективної системи взаємодії між дитиною, батьками та вихователем; організацію занять для дітей з акцентом на впровадження технологій мнемотехніки й розвиток навичок ефективного спілкування; ознайомлення дітей із технологіями продуктивної комунікації, формування вміння співпрацювати в колективі, а також взаємодіяти з педагогами й батьками; забезпечення всебічного розвитку дітей через

використання здоров’язбережувальних технологій; апробацію навчально-методичних матеріалів і дидактичних посібників для впровадження мнемотехнічних технологій у навчально-виховний процес; проведення систематичного моніторингу на всіх етапах навчання для оцінки ефективності використаних технологій.

Проєкт спрямований на створення інноваційного підходу до дошкільної освіти, що поєднує сучасні педагогічні технології з турботою про гармонійний розвиток особистості дитини [57].

Таким чином, сучасні методики і прийоми мнемотехніки для роботи з дітьми молодшого дошкільного віку є важливим елементом освітнього процесу, спрямованого на формування базових когнітивних, мовленнєвих та творчих навичок. Завдяки впровадженню мнемотехнічних методів, таких як мнемотаблиці, картки з образами, асоціативні вправи та інтерактивні ігри, діти розвивають здатність до швидкого запам’ятовування, структурування інформації та створення зв’язних висловлювань. Використання таких методів дозволяє дітям легше засвоювати новий матеріал і створює сприятливі умови для їхнього гармонійного розвитку. Українські освітяни активно застосовують ці підходи у рамках програм «Скринька знань», «Секрети пам’яті» та інших ініціатив, забезпечуючи всебічну підготовку дітей до навчання в школі.

Зарубіжний досвід також свідчить про ефективність мнемотехнічних підходів у роботі з дошкільнятами. У Німеччині активно застосовують методи «Bildkarten» (картки з малюнками) і «Storytelling mit Bildern» (розповідання історій із зображеннями), які сприяють формуванню асоціативного мислення та розвитку зв’язного мовлення. Франція інтегрує мнемотехніку через римовані тексти та візуальні вправи, такі як «Cartes d'images», що допомагають дітям легко засвоювати нові слова. В Італії мнемотехнічні підходи є частиною методики «Реджіо-Емілія», орієнтованої на розвиток творчого мислення через використання дидактичних картин і піктограм. У Швеції мнемотехніка інтегрується в ігрові та природничі заняття, а у Великій Британії активно застосовуються мнемокарти, мнемопісні вправи та сторітелінг. Ці підходи

доводять, що використання мнемотехніки в різних країнах сприяє успішному розвитку мовлення, пам’яті та когнітивних здібностей, створюючи багатий потенціал для адаптації цих методів у будь-якому освітньому контексті.

2.3. Аналіз труднощів та обмежень у використанні мнемотехнічних прийомів у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку

Аналіз труднощів та обмежень у використанні мнемотехнічних прийомів у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку є важливим аспектом сучасної педагогіки, оскільки ефективність цих методів залежить від багатьох факторів. Сучасні освітні програми все частіше включають мнемотехнічні підходи, однак їхнє впровадження стикається з низкою труднощів, таких як вікові особливості дітей, недостатня готовність педагогів до використання цих технологій, а також обмежені ресурси для створення відповідного навчального середовища. Особливо важливо враховувати, що молодший дошкільний вік характеризується нестабільністю уваги, труднощами в абстрактному мисленні та обмеженим словниковим запасом, що може ускладнювати процес використання мнемотехнічних прийомів.

Додатковим викликом є різні рівні підготовки педагогів, які не завжди володіють необхідними знаннями та навичками для роботи з такими технологіями. Це може призводити до поверхневого використання мнемотехніки, що не дає бажаних результатів. Крім того, відсутність достатньої кількості дидактичних матеріалів і методичних рекомендацій також ускладнює впровадження ефективних методів. Вивчення цих труднощів є важливим для вдосконалення методик навчання, адаптації мнемотехнічних прийомів до вікових та індивідуальних особливостей дітей, а також підвищення професійного рівня педагогів. Це сприятиме більш ефективному використанню мнемотехніки у роботі з дошкільниками та забезпечить її інтеграцію у освітній процес.

На основі аналізу наукових та практичних джерел спробуємо визначити

труднощі, які можуть з'являтися при використанні засобів та прийомів мнемотехніки при розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

Отже, використання засобів мнемотехніки з дітьми молодшого дошкільного віку, хоча й ефективне, має низку труднощів, які слід враховувати.

Недостатній розвиток абстрактного мислення у дітей молодшого дошкільного віку є однією з основних труднощів у застосуванні мнемотехнічних прийомів. У цьому віці мислення дітей здебільшого базується на конкретних образах і реальних об’єктах, які вони можуть побачити, почути або відчути. Це значно ускладнює використання умовних символів, узагальнень чи схем, оскільки такі елементи потребують здатності до абстракції, яка ще не розвинута в молодшому дошкільному віці.

Діти цього віку часто мають труднощі з розумінням символів, які не мають очевидного відповідника в реальності. Наприклад, якщо їм пропонують уявити, що коло означає «сонце», а квадрат – «будинок», це може викликати ускладнення, якщо вони раніше не стикалися з подібними асоціаціями. Також складними для розуміння можуть бути мнемотаблиці або схеми, які вимагають аналізу послідовності чи зв’язків між елементами. Діти часто сприймають ці абстрактні структури як заплутані або незрозумілі, що знижує ефективність навчання.

Крім того, молодші дошкільники зазвичай обмежені у створенні власних асоціацій. Вони можуть пов’язувати нову інформацію лише з тими об’єктами чи явищами, які добре знають із власного досвіду. Якщо мнемотехнічні завдання передбачають оперування незнайомими поняттями, це може призвести до невдачі у виконанні завдань, а також знизити мотивацію дитини до навчання.

Щоб подолати ці труднощі, необхідно адаптувати мнемотехнічні методи до вікових особливостей дітей. Використання конкретних, знайомих образів, таких як зображення тварин, фруктів чи іграшок, дозволяє зробити матеріал більш доступним для розуміння. Навчання слід будувати поступово, починаючи з простих і зрозумілих елементів, поступово переходячи до більш абстрактних понять. Наприклад, спершу можна використовувати реалістичні малюнки, а

згодом замінювати їх умовними символами. Такий підхід допомагає розвивати абстрактне мислення та робить процес навчання цікавим і зрозумілим для дітей молодшого дошкільного віку.

У дітей молодшого дошкільного віку обмежений обсяг уваги є типовою віковою особливістю, яка значно впливає на їх здатність ефективно використовувати мнемотехнічні прийоми. У цьому віці увага є переважно мимовільною, тобто діти зосереджуються на тих об’єктах чи явищах, які викликають у них найбільший інтерес або мають яскраві сенсорні характеристики. Здатність до довільного, цілеспрямованого зосередження ще перебуває на стадії формування, що створює труднощі в організованому запам’ятовуванні за допомогою мнемотехніки.

Мнемотехнічні методи часто вимагають послідовного виконання завдань, аналізу інформації та встановлення асоціативних зв’язків, що вимагає тривалого зосередження. Однак діти молодшого дошкільного віку швидко втрачають інтерес до монотонної або складної діяльності, їх увага може переключатися на сторонні об’єкти чи події. Наприклад, під час роботи з мнемотаблицями чи піктограмами дитина може зацікавитися малюнком на картинці, але втратити сенс завдання загалом. Це призводить до зниження ефективності використання методу та можливих труднощів у досягненні запланованих результатів.

Крім того, обмежений обсяг уваги ускладнює запам’ятовування великих обсягів інформації за один підхід. Діти не можуть одночасно тримати в пам’яті багато елементів чи зосереджуватися на складних зв’язках між ними. Це обмеження змушує педагогів і батьків розробляти завдання, які враховують невелику тривалість зосередженості дитини. Наприклад, завдання повинні бути короткими, динамічними та мати чітку структуру.

Для подолання цих труднощів важливо використовувати ігрові елементи у навчанні, оскільки вони підвищують інтерес дитини до завдання. Рухливі ігри, інтерактивні вправи, яскраві візуальні матеріали та часта зміна видів діяльності допомагають підтримувати увагу дітей протягом усього заняття. Крім того, важливо враховувати індивідуальні особливості дітей та поступово збільшувати

тривалість завдань, формуючи в них навички довільного зосередження.

Емоційна нестабільність є характерною рисою дітей молодшого дошкільного віку, яка може суттєво впливати на ефективність використання мнемотехнічних прийомів. У цьому віці діти схильні до швидкої зміни настрою, інтенсивного прояву емоцій та їхньої високої залежності від зовнішніх чинників. Ці особливості зумовлюють труднощі в організації послідовної та цілеспрямованої діяльності, що необхідна для успішного засвоєння мнемотехнічних методик.

По-перше, емоційна нестабільність може проявлятися у вигляді швидкого втрачання інтересу до завдання або появи негативної реакції на найменші труднощі. Наприклад, якщо дитина не одразу розуміє, як використовувати мнемотаблицю чи скласти асоціативний ряд, вона може розчаруватися, почати нервувати або навіть відмовитися продовжувати роботу. Ця реакція посилюється, якщо завдання не відповідає її рівню підготовки або є занадто складним для її вікових можливостей.

По-друге, емоційна нестабільність часто впливає на здатність дитини концентруватися. Надмірна емоційна збудженість через радість, цікавість чи розчарування може перешкоджати дитині виконувати мнемотехнічні завдання послідовно. Наприклад, якщо дитина зосередилася на яскравих малюнках піктограм або почала гратися з картками, це може відволікати її від основної мети завдання — запам'ятовування інформації.

Крім того, емоційний стан дитини значною мірою залежить від атмосфери заняття та взаємодії з педагогом чи батьками. Якщо дорослий не враховує емоційний фон дитини або не реагує на її потреби, це може призвести до стресу, небажання виконувати завдання та навіть формування негативного ставлення до навчання загалом.

Для успішного подолання цих труднощів необхідно створювати сприятливе емоційне середовище під час занять. Це включає підтримання позитивної атмосфери, похвалу за кожен успіх, навіть незначний, і уникання критики. Важливо також урізноманітнювати завдання, використовувати ігрові

методи та включати елементи, які викликають у дітей інтерес і задоволення. Наприклад, яскраві візуальні матеріали, рухливі ігри або використання улюблених казкових персонажів можуть значно покращити емоційний настрій дітей та їхню мотивацію до навчання.

Отже, врахування емоційного стану дітей, створення комфортної атмосфери та адаптація завдань під їхні індивідуальні потреби є ключовими умовами успішного використання мнемотехнічних прийомів у роботі з молодшими дошкільниками.

Крім того, індивідуальні відмінності у сприйнятті є важливим фактором, який визначає успішність застосування мнемотехнічних прийомів у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку. У цьому віковому періоді сприйняття дітей має індивідуальні особливості, зумовлені рівнем розвитку, темпераментом, когнітивними здібностями, особистісними інтересами та попереднім досвідом. Кожна дитина має унікальний спосіб обробки та засвоєння інформації, що потребує адаптації мнемотехнічних методів відповідно до її особливостей.

Діти відрізняються за провідними сенсорними каналами сприйняття. Візуали краще працюють із зоровими образами, тому для них ефективними є піктограми, мнемотаблиці чи картки. Аудіали сприймають інформацію через слух, тому їм потрібні пояснення, римовані тексти або пісні, які полегшують запам’ятовування. Кінестетики краще запам’ятовують через дотик або рух, тому для них важливо поєднувати інформацію з активною діяльністю, наприклад, рухливими іграми чи маніпуляціями з об’єктами. Недооцінка цих відмінностей може призвести до зниження ефективності навчання та втрати інтересу.

Крім того, когнітивний рівень розвитку впливає на здатність дітей засвоювати складний матеріал. Одні діти легко створюють асоціативні зв’язки, інші можуть потребувати значної підтримки та додаткових пояснень. Педагоги повинні враховувати, що частина дітей може швидше засвоювати інформацію через повторення й закріплення, тоді як інші потребують творчих завдань, які стимулюють уяву та розширюють межі сприйняття. Такі відмінності зобов’язують дорослих використовувати індивідуальний підхід, підбираючи

методи відповідно до особливостей кожної дитини.

Важливо також враховувати емоційний стан і рівень мотивації дітей. Для одних малюків гра та позитивні підкріплення стають потужним стимулом до навчання, тоді як інші можуть потребувати більш структурованих підходів із чіткими інструкціями. Педагогам важливо створювати умови, які сприяють комфортному навчальному середовищу, враховувати різні темпи засвоєння матеріалу та забезпечувати індивідуальну підтримку, щоб допомогти кожній дитині максимально розкрити її потенціал.

І, нарешті, складність адаптації матеріалів для використання мнемотехнічних прийомів з дітьми молодшого дошкільного віку пов’язана з необхідністю врахування їхніх когнітивних, емоційних та фізичних особливостей. Дошкільники цього віку відрізняються переважанням наочно-образного мислення, обмеженим словниковим запасом, швидкою втомлюваністю та низькою здатністю до тривалого зосередження. Тому педагогам і батькам доводиться докладати значних зусиль для того, щоб адаптувати навчальні матеріали, роблячи їх доступними, цікавими та ефективними для засвоєння.

По-перше, важливою є необхідність спрощення складного матеріалу. Інформація повинна бути подана у вигляді простих і зрозумілих для дітей елементів, які можна легко асоціювати з образами, предметами чи подіями з їхнього повсякденного життя. Наприклад, абстрактні поняття слід візуалізувати за допомогою картинок, схем або піктограм. Це вимагає творчого підходу до створення дидактичних матеріалів, оскільки педагоги мають враховувати не лише освітню мету, але й естетичну привабливість та відповідність віковим особливостям дітей.

По-друге, адаптація матеріалів потребує врахування різного рівня розвитку дітей у групі. Одні діти можуть швидко опановувати запропоновані методи, тоді як інші потребуватимуть більше часу та індивідуальної допомоги. Для цього педагогам необхідно розробляти альтернативні варіанти матеріалів і завдань, які дозволяють варіювати рівень складності, щоб кожна дитина могла

працювати у своєму темпі.

Також проблемою є поєднання навчального матеріалу з ігровими елементами. Мнемотехнічні прийоми працюють найефективніше, коли подані у формі гри. Це вимагає від педагогів не лише створення ігрових сценаріїв, а й забезпечення їхньої відповідності освітнім завданням. Наприклад, мнемотаблиці або мнемокарти можна використовувати у форматі квестів чи рухливих ігор, але їхній зміст має залишатися навчально значущим.

Ще одним важливим аспектом є мовне та культурне адаптування. Матеріали мають відповідати мовним і культурним особливостям середовища, в якому перебувають діти. Це стосується як текстів, що використовуються, так і візуальних зображень. Наприклад, символи, які легко зрозумілі в одній культурі, можуть бути незрозумілими або навіть хибно інтерпретованими в іншій.

Таким чином, труднощі у використанні мнемотехнічних прийомів у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку є багатогранними і пов’язані з особливостями розвитку, індивідуальними відмінностями та специфікою сприйняття матеріалу дітьми цього віку. Основними бар’єрами на шляху ефективного впровадження мнемотехніки є недостатній розвиток абстрактного мислення, обмежений обсяг уваги, емоційна нестабільність, індивідуальні відмінності у сприйнятті, а також складність адаптації навчальних матеріалів.

Недостатній розвиток абстрактного мислення у дітей цього віку обмежує можливість використання складних асоціацій і понять. Перевага наочно-образного мислення вимагає адаптації мнемотехнічних методів до конкретних, зрозумілих і знайомих дітям образів. Обмежений обсяг уваги ускладнює тривалу роботу з матеріалами, що вимагає від педагогів частого перемикання між різними видами діяльності для підтримання інтересу дитини. Емоційна нестабільність дітей часто проявляється у формі непередбачуваних реакцій, що впливає на здатність зосередитися на завданні та завершити його.

Індивідуальні відмінності у сприйнятті означають, що однакові підходи можуть бути ефективними для одних дітей, але складними або нецікавими для інших. Це вимагає диференційованого підходу та розробки альтернативних

матеріалів. Складність адаптації матеріалів полягає в необхідності врахування вікових, когнітивних і культурних особливостей дітей, створення доступних і водночас привабливих дидактичних інструментів.

Загалом, подолання цих труднощів вимагає від педагогів високого рівня професіоналізму, творчості та гнучкості у підходах до навчання. Успішне впровадження мнемотехніки можливе лише за умов адаптації методів до індивідуальних потреб дітей, інтеграції їх у ігровий формат та забезпечення підтримки з боку батьків і вихователів. Такий комплексний підхід дозволяє ефективно використовувати мнемотехнічні прийоми, сприяючи гармонійному розвитку мовлення, пам’яті та когнітивних навичок дошкільників.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене теоретичне дослідження питання розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку засобами мнемотехніки дозволило зробити ряд висновків.

1. Проаналізовано науково-теоретичні підходи до проблеми розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку. Визначено, що розвиток мовлення у дітей молодшого дошкільного віку є ключовим етапом формування особистості, соціалізації, когнітивного й емоційного зростання. Сучасні теоретичні підходи наголошують на важливості комплексного підходу до навчання, який інтегрує розвиток мовленнєвих умінь із загальним вихованням і навчанням. Мовленнєвий прогрес дитини залежить від взаємодії з дорослими, які виступають носіями мовної культури, та від створення сприятливого мовленнєвого середовища. Таке середовище має стимулювати активну мовленнєву практику й самостійне продукування мовлення. Послідовне формування мовленнєвих навичок у ранньому віці забезпечує основу для успішного засвоєння мовної системи в майбутньому.

В сучасних умовах, при загальному зменшенні обсягів живого спілкування, зростання кількості дітей із мовленнєвими порушеннями та вплив цифрових технологій, стає необхідним перегляд традиційних підходів до навчання мовлення. Особливого значення набуває перехід від механічного наслідування до формування мовленнєвих умінь через самостійну та осмислену мовленнєву практику. Особистісно зорієнтований підхід дозволяє враховувати індивідуальні особливості дітей, їхні інтереси та можливості, сприяючи творчому розвитку та ефективному засвоєнню мовлення в природних життєвих ситуаціях. Впровадження інноваційних педагогічних технологій, зокрема інтерактивних методів, рольових ігор, словесних подорожей, а також адаптація традиційних методів до сучасних умов, сприяє гармонійному мовленнєвому розвитку. Такий системний підхід є основою успішної інтеграції дитини в

суспільство та її подальшого навчання.

2. Висвітлено вікові особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку. Цей період є ключовим для закладення основних мовленнєвих навичок, які суттєво впливають на когнітивний, соціальний та емоційний розвиток. Збагачення словникового запасу, формування зв'язного мовлення, розвиток мислення та сприйняття створюють міцну базу для подальшого навчання і соціалізації. У цьому віці особливо важливо організувати сприятливе мовленнєве середовище, яке включає активну комунікацію з дорослими, ігрові методи та інтерактивні форми навчання.

Дорослі відіграють надзвичайно важливу роль у мовленнєвому розвитку дитини, слугуючи джерелом мовленнєвих зразків, стимулюючи комунікативну активність і підтримуючи природну допитливість через доступну інформацію. Інтерактивна взаємодія, підтримка дитячої ініціативи та відповіді на запитання сприяють розвитку мовленнєвої компетентності. Урахування індивідуальних особливостей, інтересів та рівня розвитку дитини забезпечує гармонійний розвиток її мовлення, готуючи до успішної соціальної взаємодії в майбутньому.

3. Аналізуючи розвиток мовлення дітей молодшого дошкільного віку, було визначено три ключові критерії – психологічний, змістовий та операційний, які забезпечують комплексний підхід до оцінювання мовленнєвих навичок дитини. Кожен із критеріїв має свої показники: психологічний включає мотиваційний інтерес до діалогу, позицію мовця та емоційну виразність; змістовий – достатність словникового запасу, інформативність та цілісність висловлювань; операційний – фонетичну та граматичну правильність, а також самостійність у мовленні. Ця система дозволяє не лише оцінити рівень мовленнєвого розвитку, але й визначити напрямки індивідуальної підтримки.

На основі визначених критеріїв були виділені чотири рівні мовленнєвого розвитку: достатній, середній, нижче середнього та низький. Кожен рівень відображає різний ступінь сформованості мовленнєвих умінь і навичок, що дає змогу педагогам і батькам адаптувати педагогічні підходи для корекції та розвитку мовлення. Запропонована методологія враховує сучасні проблеми,

включаючи вплив цифрових технологій та обмеження живого спілкування, що забезпечує її актуальність у сучасних умовах. Використання цієї системи сприяє своєчасній діагностиці мовленнєвих труднощів і створенню ефективних програм розвитку.

4. Визначено сутність та особливості мнемотехніки як методу та її застосування в педагогіці та логопедії. Мнемотехніка є ефективним методом розвитку мовлення, який ґрунтується на використанні асоціативного мислення, образів, символів і структурованих підходів до запам’ятовування. Її сутність полягає в інтеграції когнітивних, емоційних і комунікативних компонентів, що робить процес навчання більш захопливим та доступним для дітей молодшого дошкільного віку. Завдяки цьому методу вдається активізувати пам’ять, увагу, уяву та мовленнєві здібності дитини. Однією з ключових особливостей мнемотехніки є її адаптивність до вікових особливостей дошкільників. Використання ігор, піктограм, мнемотаблиць і колажів не лише сприяє формуванню зв’язного мовлення, але й робить навчання цікавим та мотивуючим. Завдяки цьому метод дозволяє вирішувати актуальні освітні виклики, зокрема, компенсувати недостатність живого спілкування та сприяти розвитку мовлення у дітей із затримками мовленнєвого розвитку. Мнемотехнічні прийоми допомагають структурувати інформацію, полегшують її запам’ятовування і сприяють розвитку мовленнєвої активності. Вони формують у дітей навички роботи з інформацією, збагачують словниковий запас, вдосконалюють граматичну будову мовлення та стимулюють творчу діяльність. Важливим аспектом є також емоційний комфорт, що забезпечується через інтеграцію ігрових методів, а також створення ситуацій успіху для кожної дитини.

5. Висвітлено сучасні методики і прийоми мнемотехніки, які можуть бути адаптовані для роботи з дітьми цього віку. Сучасні методики мнемотехніки для роботи з дітьми молодшого дошкільного віку є важливим компонентом освітнього процесу, спрямованого на розвиток когнітивних, мовленнєвих і творчих навичок. Використання мнемотаблиць, карток із зображеннями, асоціативних вправ та інтерактивних ігор допомагає дітям швидше

запам’ятовувати, структурувати інформацію та формувати зв’язні висловлювання. Українські техніки, такі як «Скринька знань» і «Секрети пам’яті», активно впроваджують ці методи, забезпечуючи підготовку дітей до школи. Зарубіжний досвід підтверджує ефективність мнемотехніки: у Німеччині використовують картки з малюнками та історії за зображеннями, у Франції – римовані тексти й вправи з картками, в Італії – піктограми методики «Реджіо-Емілія», у Швеції – ігрові та природничі заняття, у Великій Британії – мнемокарти, пісні та сторітелінг. Ці методи сприяють розвитку мовлення, пам’яті та когнітивних здібностей, демонструючи високий потенціал для адаптації в різних освітніх системах.

6. Проаналізовано труднощі та обмеження у використанні мнемотехнічних прийомів у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку. Визначено, що ці труднощі пов’язані з особливостями їхнього розвитку, індивідуальними відмінностями та сприйняттям матеріалу. Основними бар’єрами є недостатній розвиток абстрактного мислення, обмежений обсяг уваги, емоційна нестабільність, індивідуальні відмінності у сприйнятті та складність адаптації навчальних матеріалів. Для подолання цих викликів педагоги мають адаптувати методи до конкретних, зрозумілих образів, враховувати індивідуальні потреби дітей, застосовувати ігровий формат і забезпечувати підтримку батьків. Такий підхід сприяє ефективному використанню мнемотехніки для розвитку мовлення, пам’яті та когнітивних навичок дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20 Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity. pdf
2. Марєєва Т. В., Барсуковська Г. П. Розвиток імпресивного мовлення у немовленнєвих дітей дошкільного віку. Інноваційна педагогіка. 2023. № 66. С. 83-88.
3. Завязун Т. Розвиток мовлення дошкільників як проблема сучасної вікової психології. *Pregraduálna príprava profesionálov v oblasti vzdelávania dospelých*. 2018. S. 294-306. URL: http://surl.li/eyhyxj
4. Рібцун Ю. В. Шляхи формування зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії* : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта, 2006. С.136-144.
5. Аннас Ю. В. Затримка мовленнєвого розвитку у дітей раннього віку: причини та прояви. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : збірник наук. пр. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2024. С. 9-11. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/items/ee0496e4-e73b-4ad5-abd7-867fa3344973
6. Спаських І. Є., Ткаченко Л. П. Сучасні підходи до комунікативного розвитку дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : збірник наукових праць. Харків : ХНПУ ім. Г. Сковороди. 2023. С. 554-556.
7. Дуткевич Т. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури. 2012. 424 с.
8. Логопедія : підручник ; за ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 375 с.

9. Маруненко І. М., Горяна Л. Г., Неведомська Є. О. Роль спадковості та навколишнього середовища в генезі захворювань : науково-методич. посіб. Київ : Вітас, 2010. 64 с.
10. Логачевська С. П. Мій помічник з розвитку мовлення : навчальний посібник для 2 класу. Київ : Літера ЛТД, 2019. 96 с.
11. Грейліх О. О. Психологічні особливості розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2018. URL : http://surl.li/tszkay
12. Калмикова Л. О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку : психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри: навчально-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 448 с.
13. Богуш А. М. Мовленнєвий портрет п‘ятирічної дитини. *Дошкільне виховання*. 2013. №7. С. 6-10.
14. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника : навч.-метод. посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 152 с.
15. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини як фактор вибору стратегії міжособистісного спілкування. *Актуальна освіта*. 2010. URL: http://surl.li/qtwhyo
16. Табака О. Розвиток мовлення дошкільнят: актуальні проблеми, шляхи розв’язання. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 40. С. 213-217.
17. Гавриш Н. Інтеграція – питання не тактики, а стратегії. *Дошкільне виховання*. 2005. № 4. С. 8-10.
18. Гавриш Н., Архипова В. Працюємо з усіма і окремо з кожним : молодша група. *Дошкільне виховання*. 2009. № 9. С. 13-20.
19. Крутій К. Л. Термінологічне поле дошкільної дидактики: дизайн, сценарій чи все ж таки конспект заняття? *Дошкільна освіта*. 2012. № 3. С. 4-12.
20. Гавриш Н. В. Мовлення дитини. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 3. С. 3-8.

21. Чекаліна В. А. Формування мовленнєвої компетентності дошкільників у процесі навчання переказу літературних творів. Стандарти дошкільної освіти : дискурс науки і практики. Київ, 2014. С. 325-331. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4579/1/V_Chekalina_04_14_PI.pdf
22. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Педагогіка, 2004. 376 с.
23. Швидка С. О. Сучасні методи підготовки дітей дошкільного віку до навчання грамоти. *Вісник Черкаського університету*. 2018. № 10-11. С. 112-117. URL: http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3201/3390
24. Кравченко І. В. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку засобами зображувальної діяльності. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки).* 2019. № 14. С. 78- 88.
25. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
26. Chahboun S., Wahl H. T., Langner J., Vaags A. Developmental language disorders and special educational needs: consideration of inclusion in the Norwegian school context. Frontiers In Education. 2024. Vol. 9. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001341266300001
27. Сидоровська І. А. Особливості соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2020. С. 315-320.
28. Соботович Є. Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини. *Дефектологія*. 2003. URL: http://surl.li/iiyzli
29. Купчишина В., Мацук Л. Психологічні особливості мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Psychology Travelogs. 2022. № 1.

URL: https://pt.khmnu.edu.ua/index.php/pt/article/view/52

30. Пасічник В., Пітин М., Бубела О. Вікові особливості поведінкових характеристик дітей дошкільного віку. *Освіта і наука.* 2017. С. 56-64. URL: http://surl.li/pbldu j
31. Боряк О. В. Психолого-педагогічні умови формування та корекції мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. 2016. Вип. LXIX. С. 121-126.
32. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : монографія. Київ : ДІА, 2016. 304 с.
33. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 72 с.
34. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко : корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посібн. Київ, 2014. 238 с.
35. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навчальний посібник ; за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.
36. Рібцун Ю. В. Загальний недорозвиток мовлення у дошкільників: пропедевтика та корекція. 2024. URL : http://surl.li/ufdprk
37. Віноградарь О. Загальне недорозвинення мови (ЗНМ) – рівні ЗНМ. *Логопед-дефектолог*. 2020. URL: https://logopedia.in.ua/zagalnyj-nedorozvytok-movlennya-znm-rivni-znm.html
38. Вікова фізіологія : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: Ю. С. Бойко, Ю. М. Танасійчук. Умань : Візаві, 2021. 245 с.
39. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : навч.-метод. посібник ; авт.-упор. Н. Г. Каньоса, Т. Й. Бабюк, І. Л. Пукас, Кам’янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 268 с.
40. Вікові особливості розвитку дитини : метод. посіб. ; упоряд. Л. Балим. Київ,

2010. URL: http://surl.li/bcakwh

41. Гречишкіна І. А. Критеріально-діагностичний інструментарій оцінки рівнів зв'язного мовлення молодших дошкільників. Інноваційна педагогіка. 2018. Вип. 4. С. 73-75.
42. Новий тлумачний словник української мови ; уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1998. 351 с.
43. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДСПУ, 2004. 376 с.
44. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
45. Саприкіна О. В. Методика розвитку активного мовлення дітей третього року життя у процесі художньо-предметної діяльності: дис. ... канд. наук: 13.00.02. Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2007. 229 с.
46. Рибалка Н. В. Особливості застосування мнемотехніки при вивченні лексичного матеріалу на заняттях з німецької мови. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2020. № 2 (20). С. 290-297.
47. Ткаченко Т. А. Використання схем при складанні описових розповідей. *Дошкільне виховання.* 1990. № 10. С. 16-21.
48. Кучеренко Ж. Інтерактивні технології розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 3. С. 14-19.
49. Крутій К. Л., Білан О. І. Використання схем-моделей у лексико-граматичній роботі з дітьми дошкільного віку : методичні рекомендації. Львів : Проман, 1997. 42 с.
50. Зданевич Л. Сторітелінг : мистецтво розповідання, або як зацікавити й мотивувати дітей. *Дошкільне виховання*. 2017. № 7. С. 2-5.
51. Бондар В. І. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтессорі : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2009. 251 с.
52. Брушневська І. М. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення засобами ейдетики :

навч.метод. посіб. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2014. 104 с.

53. Забурмеха Г. А. Мнемотехніка : методичний посібник. Хмельницький. URL: https://vseosvita.ua/library/embed/01007r6d-0192.docx.html
54. Ross B. M. Effective warm-ups in the German-language classroom: Form and function. *Unterrichtspraxis-Teaching German*. 2024. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001354442500001
55. Hribersek M. Studium Memoriae: Short Outline of the Scientific Examination of Memory from Aristotle till the 13th Century AD. *Ars & Humanitas*. 2018. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000454450600005
56. Linask L. Autocommunication in crib speech and private speech. Semiotica. 2023. URL: https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000913486900001
57. Використання прийомів мнемотехніки в сенсорно-пізнавальному просторі дошкільника. Всеосвіта. 2018. URL: https://vseosvita.ua/library/embed/0100cimw-a341.doc.html
58. Тизьо А., Вихрущ В. Проблеми формування основ мнемотехніки у сучасній початковій школі. *Магістерський науковий вісник*. 2015. № 23. URL: http://surl.li/sufuxy